

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

HİTİT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

2023/Cilt:3 – Sayı:1

2023/Volume:3 – Issue:1

Haziran 2023 / June 2023

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

e-ISSN 2791-7142

Cilt: 3 Sayı: 1

(30 Haziran 2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hepdergi>

HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

e-ISSN 2791-7142

Volume: 3 Issue: 1

(30 June 2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hepdergi>

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

e-ISSN 2791-7142

Cilt: 3 Sayı: 1 (30 Haziran 2023)
Volume: 3 Issue: 1 (30 June 2023)

Periyot: Yılda 2 Sayı (30 Haziran & 30 Aralık)
Period: Biannually (30 June & 30 December)

Kapsam/ Scope: İktisadi, İdari ve Siyasi Bilimlere Yönelik
Araştırmalar/Economics, Administrative and Political Studies

Yazışma Adresi | Contact Address

Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Dergi),
ÇORUM Tel: 0090 364 2257700 Fax: 0090 364 2257711

Yayın Dili - Language of Publication

Türkçe & İngilizce - Turkish & English

Yayıncı - Publisher

Yayınevi | Publisher: Hitit Üniversitesi Yayınları | Hitit University Press
Hitit Üniversitesi Üçtutlar Mah. Kuzey Kampüsü Çevre Yolu Bulvarı 19030
Çorum / TÜRKİYE

Yayınevi Sertifika No: 49188

<https://yayin.hitit.edu.tr> | publisher@hitit.edu.tr

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

ISNI: <https://isni.org/isni/000000040369655X>

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ | HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

Hitit Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Hitit University

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk, Rector of Hitit University,
aliosmanozturk@hitit.edu.tr

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. İsmail Yıldırım, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hitit University Çorum, TURKEY
ismailyildirim@hitit.edu.tr

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. İsmail Yıldırım
(Hitit Üniversitesi İİBF ismailyildirim@hitit.edu.tr)

EDİTÖR YARDIMCILARI | EDITOR ASSISTANTS

Doç.Dr. Buğra Bağcı
(Hitit Üniversitesi İİBF bugrabagci@hitit.edu.tr)

BİLİM VE DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

Prof.Dr.Burcu Selin YILMAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof.Dr.Bülent Derviş (Uluslararası Vizyon Üniversitesi)
Prof.Dr.Çiğdem BAŞFIRINCI (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof.Dr.Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof.Dr.Feride Bahar İŞİN (Başkent Üniversitesi)
Prof.Dr.Hamit Emrah BERİŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof.Dr.M.Asif YOLDAŞ (Hitit Üniversitesi)
Prof.Dr.Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Prof.Dr.Nuray E. KESKİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Satybaldy Omurzakov (Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov
Üniversitesi)
Prof.Dr.Soyalp TAMÇELİK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof.Dr.Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr.Volkan ALPTEKİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof.Dr.Zeynep ARIKAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç.Dr.A.Nazif ÇATIK (Ege Üniversitesi)
Doç.Dr.Abişlı Laçın VEZİROĞLU (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç.Dr.Cebrailov İkrım İSMAİL OĞLU (Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç.Dr.Çağrı Ergezer (Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov Üniversitesi)
Doç.Dr.Gökben BAYRAMOĞLU (Hitit Üniversitesi)
Doç.Dr.Yusuf Joseph Ugras (La Salle University)
Doç.Dr.Metehan TOLON (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç.Dr.Yavuz Kağan YASIM (Hitit Üniversitesi)
Rudabeh Shahid (University of York and Atlantic Council)
Dr.Öğr.Üyesi Anıl VAREL (Hitit Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ | LANGUAGE EDITORS

Doç.Dr.İsa SARI (Hitit Üniversitesi FEF)
isasari@hitit.edu.tr

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Onur TETİK (Hitit Üniversitesi İİBF)
mustafaonurtetik@hitit.edu.tr

İSTATİSTİK EDITÖRLERİ | STATISTICS EDITORS

Prof. Dr. Cem Koçak (Hitit Üniversitesi İİBF cemkocak@hitit.edu.tr)
Arş. Gör. Dr. Safa Hoş (Hitit Üniversitesi İİBF safahos@hitit.edu.tr)

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Fatih DUMAN (Hitit Üniversitesi)
Prof.Dr.Mehmet BAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof.Dr.Sabiha KILIÇ (Hitit Üniversitesi)
Prof.Dr.Taha Bahadır SARAÇ (Hitit Üniversitesi)
Prof.Dr.Deniz AYTAÇ (Hitit Üniversitesi)
Prof..Dr.İsmail YILDIRIM (Hitit Üniversitesi-Editör)
Doç.Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA (Hitit Üniversitesi)
Doç.Dr. Buğra BAĞCI (Hitit Üniversitesi-Editör Yardımcısı)
Doç.Dr. Sami KİRAZ (Hitit Üniversitesi)
Doç.Dr.Yusuf Joseph Ugras (La Salle University)
Dr.Öğr.Üyesi Tuba Gülcemal (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Dr.Rudabeh Shahid (University of York and Atlantic Council)
Dr. Javaria Nasir (University of Agriculture Faisalabad)
Dr. Esther Aderinto (Lead City University)

HAKEM KURULU

Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakem-lik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

REFEREE BOARD

Hitit Journal of Economics and Politics uses double-blind review fulfilled by two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

Hitit Ekonomi ve Politika Dergisinde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in The Hitit Journal of Economics and Politics belongs to the authors.

GÖRÜNTÜLENEN ÇEVİRİMİÇİ PLATFORMLAR | ONLINE PLATFORMS VIEWED

idealonline: Indexing Start: September of 2021
Academic Resource Index: Indexing Start: September of 2021
CiteFactor: Indexing Start: September of 2021
Directory of Research Journals Indexing: Indexing Start: September of 2021
Asos Indexing: Indexing Start: November of 2022
Academindex Indexing: Indexing Start: November of 2022

HİTİT EKONOMİ VE HİTİT JOURNAL OF
POLİTİKA DERGİSİ ECONOMICS AND POLITICS

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

EDİTÖRDEN | FROM THE EDITOR

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

**Hisse Senedi Gruplandırma Duyurularının Piyasa Fiyatına
Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama**

The Effect of Stock Grouping Announcements on the Market Price:
An Application on Borsa İstanbul

Fatih Konak

Kemal Şakrak 1-19

**Covid-19 Pandemisinin Sektörlere Etkisi: Kavramsal Bir
Değerlendirme**

The Effect of the Covid-19 Pandemic On the Sectors: A Conceptual
Evaluation

Mehmet Marangoz

Gizem Akçam 20-46

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

**Silvia Naef (Çev. Can Belge), İslam'da "Tasvir Sorunu" Var mı?
(Ayrıntı Yayınları, 2018)**

Nail Elhan 47-52

EDİTÖRDEN

Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi'nin yayın hayatına başlamasının üçüncü yılındayız. İktisadi, idari ve siyasi bilimler alanlarında gerçekleştirilen bilimsel çalışmalara yer verdiğimiz bu sayımızda iki araştırma makalesi ve bir tane kitap değerlendirmesi yayımlanmıştır;

Dergimizin Haziran sayısının yayınlanmasında katkıları bulunan yazarlara ve hakemlere dergi ekibimiz adına teşekkür ediyorum. Ayrıca derginin yayına hazırlanmasında, yayın süreçlerini en iyi şekilde yürüten ve emeğini esirgemeyen dergi ekibine şükranlarımı sunuyorum. Saygılarımla.

Prof.Dr. İsmail YILDIRIM

EDİTÖR

FROM THE EDITOR

We are in the third year of Hitit Journal of Economics and Politics starting its publication life. In this issue, where we include scientific studies in the fields of economic, administrative and political sciences, two research articles and one book review have been published;

On behalf of our journal team, I would like to thank the authors and referees who contributed to the publication of the June issue of our journal. I would also like to express my gratitude to the magazine team, who carried out the publication processes in the best possible way and did not spare their efforts in preparing the magazine for publication. Kind regards.

Prof. İsmail YILDIRIM

EDITOR

Hisse Senedi Gruplandırma Duyurularının Piyasa Fiyatına Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama

Fatih Konak | ORCID 0000-0002-6917-5082 | fatihkonak@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Kemal Şakrak | ORCID 0000-0001-8659-154X | kemalsakrak@outlook.com

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Öz

Etkin piyasa kavramı ilk olarak Fama (1970) tarafından ortaya konulurken, ekin bir piyasada menkul kıymetlerle ilgili tüm bilgilerin eş anlık olarak fiyatlara yansdığı iddia edilmiştir. Bu perspektifte, etkin olan bir piyasada ortalamanın üzerinde getiri elde etmek için herhangi bir teknik veya temel analiz yöntemi kullanılmasının katkı sağlamayacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan, piyasa katılımcılarının karar alma süreçlerinde bilgiyi ne derece etkili kullandığı, verilen kararlarda yatırımcının nelerden etkilendiği, hangi faktörlerin karar alma sürecini belirlediği ve yatırımcının finansal kararlarda nasıl davrandığı davranışsal finans ile ortaya konulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, piyasa hareketlerinin tahmin edilebilir olmasında belli yanılğlar ve trendlerin kullanılabileceği ifade edilmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı Borsa İstanbul bünyesinde 01.07.2021–03.01.2022 tarihleri arasında hisse senedi gruplandırma duyurularının piyasa fiyatına olası etkisini ortaya çıkarmaktır. Belirlenen tarih aralığında farklı pay gruplarına geçiş yapan ve veri devamlılığı sağlayan 110 şirkete ait günlük kapanış fiyatları Olay Çalışması yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yukarı yönlü ilgili pazarı değışen hisse senetlerinde, duyuru günü %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ortalama anormal getiri tespit edilirken, aşağı yönlü pazar hareketleri gösteren hisse senetlerinin duyuru günü negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan Ortalama Anormal Geriti (AAR) gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, farklı inceleme pencerelerinde negatif ve pozitif yönlü kümülatif değerlerin bir trend takip etmediği ortaya çıkarken, toplam inceleme dönemindeki negatif kümülatif ortalama anormal getiriler (CAAR) dikkat çekmiştir. Tüm sonuçları birlikte değerlendirdiğimizde, istatistiksel olarak anlamlı değerlerin varlığı piyasanın bu duyurular noktasında etkin olmadığı sonucunu ortaya çıkartmıştır. Ayrıca, piyasa katılımcıları tarafından yukarı veya aşağı yönlü pazar değişimlerinin hisse senedi fiyatları üzerinde bir etkisinin varlığı dikkate alınabilir bir bilgi seti olarak

değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler

Hisse Senedi Gruplandırma, Borsa İstanbul, Piyasa Anomalileri, Olay Çalışması

Atıf Bilgisi

Konak, Fatih. Şakrak, Kemal. “Hisse Senedi Gruplandırma Duyurularının Piyasa Fiyatına Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama”. Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 1 (Haziran 2023), 14-33

Geliş Tarihi	30.12.2022
Kabul Tarihi	21.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışma Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda “Hisse Senedi Gruplandırma Duyurularının Hisse Senedi Piyasa Fiyatına Etkisi Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama” başlığı ile hazırlanan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Yazar Katkı Oranları	%50-%50
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Effect of Stock Grouping Announcements On the Market Price: An Application On Borsa İstanbul

Fatih Konak | ORCID 0000-0002-6917-5082 | fatihkonak@hitit.edu.tr

Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Kemal Şakrak | ORCID 0000-0001-8659-154X | kemalsakrak@outlook.com

Hitit University, Graduate School of Social Sciences, Department of Business Administration, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Abstract

The concept of an efficient market was first introduced by Fama and it was claimed that all relevant information was reflected in prices simultaneously. In this perspective, it is not possible to obtain above-average returns in an efficient market using any technical or fundamental analysis method. On the other hand, behavioral finance reveals how effectively the market participants use information in their decision-making processes, what affects the investor in the decisions made, which factors determine the decision-making process, and how the investor behaves in financial decisions. According to this approach, it is possible to predict market movements by following certain errors and trends. In this context, the aim of the study is to reveal the possible effect of stock grouping announcements on the market price between 01.07.2021 and 03.01.2022 in Borsa İstanbul. The daily closing prices of 110 companies that switched to different share groups and provided data continuity within the specified date range were analyzed by the Event Study method. According to the vapors obtained, statistically significant average abnormal return at the level of 5% was detected in the stocks that moved to the next up market, while a negative but statistically insignificant AAR was observed in the stocks that moved to the lower market on the day of the announcement. On the other hand, negative and positive cumulative values in different review windows did not follow a trend, while negative cumulative mean abnormal returns (CAAR) in the total review period drew attention. When we evaluate all the results together, the existence of statistically significant values revealed that the market was not efficient in these announcements. In addition, the existence of an effect on the stock prices of the upstream or downstream transitions by the market participants can be considered as an information set that can be

considered.

Keywords

Stock Grouping, Borsa Istanbul, Market Anomalies, Event Study

Citation

Konak, Fatih. Şakrak, Kemal. "The Effect of Stock Grouping Announcements On the Market Price: An Application On Borsa İstanbul". Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 1 (June 2023), 14-33.

Date of Submission	30.12.2022
Date of Acceptance	21.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External This study is derived from the Master's thesis titled "The Effect of Stock Grouping Announcements on Stock Market Price, An Application on Borsa Istanbul" at Hitit University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Author Contribution Rate	50%-50%
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Şüphesiz ki kar amacı gütmeyen organizasyonlar tarafından yapılanları hariç tutmak üzere, yatırımların tamamı belli bir getiri hedefi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, piyasa katılımcıları belirsiz bir gelecek ortamında risk seviyesini olabildiğince aşağı çekebilmek için teknik- temel analizlerden yararlanmaktadırlar. Şirkete özgü veya makro düzeyde piyasalarda yaşanacak herhangi bir değişiklik, bilgi girişi, duyuru yapılması gibi etkiler yatırımcıların tarafından takip edilmesi gereken ve finansal kararları doğrudan etkileyebilecek faktörlerdir. Diğer taraftan, Fama (1970) etkin bir piyasada ilgili tüm bilgilerin eş anlamlı şekilde fiyatlara yansımından dolayı ortalama üzerinde bir getiri sağlamanın veya kayıptan kaçınmanın mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Geleceği öngörme, var olan durumu doğru analiz ve tespit edebilme veya farklı bakış açıları ile piyasa katılımcıları karar verme mekanizmaları çalıştırmaktadırlar. Ancak, bu süreç her ne kadar etkin bir piyasada çalışmayacak gibi görünse de bireylerin karar verme süreçlerinde etkilendikleri faktörlerin farklılaşması başka bir yaklaşımı gündeme getirmektedir. Bu noktada, bahsi geçen farklılaşma, bireyleri irrasyonel birer varlık olarak ele alan ve tahmin edilebilir fiyat hareketlerinin oluşumunda teorik perspektifler geliştiren Davranışsal Finans olarak ifade edilmektedir. Davranışçı yaklaşımda, Etkin Piyasalar Hipotezi' nin tersi şekilde belli trendlerin oluşabileceği ve bunların piyasa tarafından tahmin edilebilir kılınacağı ortaya konmaktadır. Diğer bir ifadeyle, farklı teknik ve yöntemlerle birlikte kullanılan bilgi setlerinin ortalama üzerinde getiri elde etmek için kullanılabilmesi iddia edilmektedir. Finansal piyasalarda, belirginleşen tahmin edilebilir durumlar veya ortalamadan sapma halleri 'piyasa anomalisi' şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada, bilginin önemi kadar doğru yorumlanmasının da karar verme sürecini etkileyen önemli bir olgu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Menkul kıymet fiyatları üzerinde çok farklı değişkenlerin etkisinin varlığı ilgili yazının genişliğinden de anlaşılabilir. Üzere araştırmacıların odak noktasını oluşturmaktadır. Etkin piyasalar hipotezi ve davranışsal finans çerçevesinde ise, firma veya piyasa ile ilgili bir olay (bilgi girişi, duyuru yapılması, vb.) gerçekleştiğinde piyasanın ilgili olaya ne şekilde tepki vereceğini ölçebilmek, takip eden aşamada bu bilgi setini kullanarak pozisyon almak önem arz etmektedir. Piyasalarda oluşan bu tahmin edilebilir hareketlerden- anomalilerden- genel geçerlerinden ocak ayı anomalisi, haftanın günleri etkisi, momentum etkisi, temettü ödemelerinin piyasa fiyatına etkisi, ay dönümü etkisi, ve benzeri bir çok anomali sıralanabilir. Borsa İstanbul özelinde, piyasa anomalilerinin varlığı ve piyasanın farklı formlarda (zayıf, yarı-güçlü ve güçlü) etkinliği üzerine uluslararası çalışmalara paralellik göstererek ciddi araştırmalar yapılmıştır. Anomali kavramı üzerine menkul kıymet piyasalarında yapılan hisse senetlerinin pazar yapılarının değişmesinin, hisse senedi fiyatının üzerine etkisi kapsamında ulusal ya da uluslararası literatürde çok fazla çalışmaya rastlanmamakla birlikte Etkin Piyasalar Hipotezi'nin yarı etkin formunda, piyasa etkinliğinin test edilmesi yönünde yapılan çalışmalar çalışmamızın amacı ve çıkan bulguların değerlendirilmesi yönünde fikir elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Bunlardan bazıları; Sakarya (2009) ilk kez İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ne dahil olan firmaların duyurulan derece notu ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi incelemek için kurumsal derecelendirmesi yeterli olan 11 şirketi çalışmasına dahil etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kurumsal yönetim derecelendirmesi ile piyasa fiyatı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ek olarak, Aydın ve Altay (2019) , endeksten çıkış ve giriş duyurularının hisse senedi üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışma neticesinde, endeksten çıkış duyurusunun hisse fiyatı üzerinde negatif, endekse giriş duyurusunun ise hisse fiyatı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, Kaderli (2007), BİST' te işlem gören, gıda sektörüne ait üç firmanın, ihracatta iş birliği yapma kararları ile piyasa fiyatları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışma neticesinde, bu bilgi setinin anormal getiri elde edilebilmesi için kullanılabilir nitelikte olduğunu öne sürülmüştür. Benzer şekilde, Kaderli ve Demir (2009), firmaların yatırım kararlarının duyurulmasının etkisini inceledikleri çalışmada, dikkate alınan 5 sektörden 4 tanesi pozitif 1 tanesinin ise negatif anormal getiri çıktısı gösterdiği bulgusuna ulaşırlarken, piyasanın yarı güçlü formda olmadığı tespit edilmiştir. İlaveten, Jones , Danbolt ve Hirst (2004), FTSE' de 1991 ile 1996 yılları

arasında işlem gören 402 şirket için yapılan yatırım duyurularının tepkisini incelemişler ve bu incelemede genellikle duyuruların anormal getiriyi arttırdığını, yenilikçi yatırım duyurularının daha çok ilgi gördüğünü ve getirinin arttığını tespit edilmiştir. Chi ve Tang (2007), yeniden yapılanma başvuru duyurusu etkisi kapsamında, başvurusu onaylanan firmalar ile alakalı olarak onay tarihi itibarıyla, duyurunun hisse senetlerine anlamlı bir etkisi olduğu ve anormal getiri elde edilebileceğini ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan, Makro göstergelerin hisse fiyatlarına etkisi çerçevesinde, Shah vd. (2007), Pakistan borsasının aylık enflasyon duyurusuna olan tepkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada enflasyon etkisini ölçmek adına iyi haber, kötü haber ve haber yok olmak üzere üç şekilde kategorize edilmiş ve sonuç olarak enflasyon duyurularının yapıldığı tarihler etrafında kümülatif anormal getirilerin sıfırdan farklı olmadığı, piyasaların iyi ve kötü habere tepki verirken, haber olmaması durumunda bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. Makro düzeyde duyurulara tersi istikamette tepki veren çalışmalardan biri olan Kandır ve Soner (2012)'ın araştırmasında kurumlar vergisinde olacak olan indirimin açıklanmasının ardından hisse senedi getirilerine olan etkisi incelenmiş ve bu haberlerin duyurulduğu olay günü itibarıyla anormal bir getiriye sebep verdiği tespit edilmiştir. Kar payı politikalarının uygulanması perspektifinde, Beyazıtılı, Beyazıtılı vd. (2008), piyasa katılımcılarının kar payı dağıtımının yanında firmaların kar payı dağıtımındaki istikrarlarını da göz önünde bulundurduğu, önceki yıla göre kar dağıtım oranını arttıran firmaların duyuru yapıldığı tarih itibarıyla pozitif olarak hızlı bir yükselişe geçtiğini iddia etmişlerdir. Jain (1987) ve Chakrabarti vd. (2005), borsa içerisinde bir endekse dahil olmanın veya endeks dışı kalmanın etkisine baktıkları farklı çalışmalarda, benzer sonuçlar elde ederek, endekse eklenen firmaların hisse fiyatlarında olumlu yönde tahmin edilebilir fiyat hareketinin varlığına rastlamışlardır.

Borsa İstanbul bünyesinde oluşturulan Yıldız Pazar, Ana Pazar, Alt Pazar ve Yakın İzleme Pazarları arasında firmaların bir üst pazara veya bir alt pazara geçişlerine dair değerlendirme ve duyurularının ilgili hisselerin fiyatları üzerinde etkisi olabileceği öngörüsü bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Bu pazarlar arası geçişler belli dönemlerde, borsa tarafından geliştirilen değerlendirme kriterleri kapsamında firmaların incelenmesi ile belirlenmekte ve piyasa katılımcılarına duyurulmaktadır. Yukarıda bahsi geçen 4 Pazar arasında, farklı kriterlerde mevcut olmakla beraber, en yüksek piyasa değerine sahip hisselerden aşağı doğru bir sıralama söz konusudur. Ayrıca, Yakın İzleme Pazarı'nda kotasyon şartları doğrultusunda Yıldız, Ana ve Alt pazarlardan çıkarılan paylar listelenmektedir. Bu teorik, teknik altyapı ve araştırma motivasyonu kapsamında, bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul bünyesinde 01.07.2021 – 03.01.2022 tarihleri arasında hisse senedi gruplandırma duyurularının piyasa fiyatına olası etkisini ortaya çıkarmaktır. Belirlenen tarih aralığında farklı pay gruplarına geçiş yapan ve veri devamlılığı sağlayan 110 şirkete ait günlük kapanış fiyatları Olay Çalışması (Event Study) yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, öncelik Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans üzerine teorik açıklamalar getirilmiştir. Takip eden aşamalarda, veri seti, metodoloji bölümlerini takiben elde edilen bulgular analiz edilerek, sonuç bölümünde nihai değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans

Etkin piyasa kavramı ilk olarak Fama' ya (1970) tarafından öne çıkarılırken, bu hipoteze göre bir menkul kıymet hakkında piyasaya ulaşan her türlü bilginin eş anlı ve adil bir fiyat oluşturacak şekilde fiyatlarla yansıtıldığı iddia edilmektedir. Piyasaya ulaşan bilgi ve bu bilginin menkul kıymetin fiyatına yansması, piyasa katılımcıları tarafından menkul kıymetin ortalama getirisi üzerinde ek bir kazanç veya kayba neden olmuyorsa piyasanın etkinliğinde söz edilebilir. Bahsi geçen bu durum, Etkin Piyasa Hipotezi (EPH)' nin temel varsayımını ve odak noktasını oluşturmaktadır (Fama, 1970, s.383). Farklı bir anlatımla, EPH içinde bulunulan zamanın herhangi bir anında mevcut durumda menkul kıymetlerin piyasada var olan bütün bilgiyi yansıttığı ancak piyasaya yeni bir bilgi girişi halinde menkul kıymet fiyatlarında bir değişiklik yaşanabileceğini savunmaktadır. Ayrıca, bu yeni bilginin tüm piyasa aktörleri tarafından eş anlı olarak ulaşılabilir olması, anormal getiri elde etmeyi imkansız kılmaktadır. Etkin piyasada denge sabit değil, sürekli

değişken bir biçimdedir (Ross, vd. 2002). Piyasaya giren her yeni bilgiye menkul kıymet tarafından verilen bir tepki vardır. Menkul kıymet piyasası yeni bilgiye tepki vererek kendini dengeler ve piyasa mekanizması içinde yeni fiyatlar oluşur. Piyasa ne kadar etkinse dengelenmesi de o denli hızlı olacaktır. Bu çerçevede, tam etkin bir piyasada fiyatların her zaman reel değere eşit ve dengede olduğu söylenebilir, aksi durumda piyasanın etkin olmadığı ve dengesiz fiyat hareketlerinin varlığından söz edilebilir (Özcam, 1996, s. 115-116).

Etkin piyasalar hipotezinde, menkul kıymetin fiyatının piyasaya giren bir bilgi ile yükseliyor ya da azalıyor olması, piyasa katılımcıları için olması gereken kazancın üzerinde bir kazanç elde etmesi mümkün olmayacaktır. Piyasalar sadece yeni bir bilgiye tepki vermesi, bu bilginin ne zaman piyasaya gireceği bilinmediği için piyasadaki menkul kıymetin de getireceği kazanç önceden tahmin edilir değildir. Bu durumu açıklayabilmek için random walk (rassal yürüyüş) teorisi geliştirilmiştir. Gelecek için fiyat tahminin yapılamayacağından en iyi fiyat cari fiyat olup, beklenen getirinin sıfır olacağını ifade edilmektedir (Dobbins vd., 1994, s. 84-89). Etkin piyasalar ve random walk hipotezleri ampirik olarak sürekli test edilmiş ve sonuçları bu hipotezleri doğrular niteliktedir. Fama (1970) kademeli bilgi kümesi kavramını geliştirerek etkin piyasalar hipotezini, bazı alt kümelerle ayırıp, piyasaların etkinliğini bu alt kümelerle bağlı olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Üç grupta toplanan alt kümeler şu şekildedir (Kıyılar, 1997, s.16): (i) Menkul kıymetin geçmiş fiyatlarına ait bilgiler; (ii) Hisse senedi bölünmeleri, sermaye artışı, ekonomi politikalarındaki değişim, faiz oranları değişimi v.b gibi piyasaya ulaşan ve halka açık olan tüm bilgiler; (iii) Şirket ve borsa içi ile alakalı tüm bilgiler. Fama (1970) sermaye piyasaları ve fiyatların piyasaya yansımalarının ne derece olduğunu ölçebilmek adına bu testleri zayıf formda etkinlik, yarı güçlü formda etkinlik ve güçlü formda etkinlik olarak üç gruba ayırmaktadır.

Zayıf Formda Etkinlik (Weak-Form Efficiency): Zayıf formda etkinlik, hipotezin en eski hali olarak da bilinen Rassal Yürüyüş Hipotezi ile paralellik göstermektedir. Zayıf formda etkinlik geçmiş fiyat ve geçmişteki oluşan getiri bilgileri ile aşırı kazançla ulaşmanın imkânsız olduğu görüşüne dayanmaktadır (Shleifer, 2000, s. 6). Eğer piyasadaki yatırımcı geçmiş fiyat bilgileri ile kazancını arttırabiliyor ya da arttırma fırsatı elde ediyorsa, bu piyasanın zayıf formda etkin olmadığı söylenebilir (Berk, 2005, s. 428). Menkul kıymetlerin fiyatları tamamen geçmişten bağımsız ve tesadüfen belirlendiği çatısı altında, özetle, piyasada geçmiş fiyat hareketleri incelenerek normal üzerinde kazanç sağlanamaması zayıf formda etkin piyasa olduğunu belirtmektedir.

Yarı Güçlü Formda Etkinlik (Semi - Strong Form Efficiency): Yarı güçlü formda etkin piyasa, geçmiş fiyat bilgileri yanında kamuya açık bilgilerin tümü menkul kıymetin fiyatına eş anlı olarak yansıdığı piyasalardır. Yarı güçlü formda etkin piyasalarda, yatırımcının kamu tarafından bilinen bilgiler ile normal üstü getiri elde edemeyeceğini, bilginin piyasaya ulaşmasıyla beraber fiyatlara yansıtacağı ve yine yatırımcısının geleceğe yönelik tahminle kendisine anormal getiri imkanı sağlayamayacağı iddiası savunulmaktadır (Shleifer, 2000, s. 6).

Güçlü Formda Etkinlik (Strong Form Efficiency): Güçlü formda etkinlik, hisse senedi fiyatının bir firma ile alakalı, geçmiş fiyatları, halka açık veya kapalı tüm bilgileri yansıttığı etkinlik türüdür. Piyasanın güçlü formda etkin olması, piyasadaki katılımcıların herhangi bir özel bilgiye sahip olarak getirisini ortalama üzerine yükseltmeyeceği piyasa etkinliği çeşididir. Güçlü formda etkinlikte, piyasa etkin durumdaysa menkul kıymetlerin fiyatları tüm bilgiyi yansıtır ve özel bir bilgiye sahip olmak anormal getiri imkanı sağlamaz (Eken, 2002, s.6).

Piyasa katılımcılarının rasyonel oldukları temel varsayımından hareketle kurgulanan Etkin Piyasa Hipotezi' ne karşı farklı bakış açıları da geliştirilmiştir. İnsanlar gündelik hayatlarında karar alırken çeşitli psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkisi altında kalmaktadır. Finans alanındaki karar alma süreçlerinde bu psikolojik ve sosyolojik etmenlerin yanı sıra ekonomik faktörlerin etkisi yüksektir. Bu minvalde ortaya çıkan Davranışsal Finans, yatırımcı davranışlarının hangi etki altında şekillendiği, yatırımcının karar alırken hangi

bilgileri dikkate aldığını, yatırımda bulunacağı hisse için hangi bilgileri dikkate alıp ne kadar doğru yorumlayabildiği ve yatırım kararında etkili olan diğer faktörlerin neler olduğu ile ilgilenmektedir. Davranışsal finans genel itibarıyla finansal kararlarda insanların ne şekilde davrandıklarını ortaya koyar. Yatırımcıların, yatırım kararlarını verirken dikkat ettikleri noktalar incelendiğinde, yatırımdaki risk ve getiri değişkenlerinin yanı sıra başka değişkenleri de göz önüne alarak karar verdiklerini ve bu karar verme sürecinin kusursuz bir süreç olmadığı gibi yatırımcı için kazanılacak faydayı arttıran değil fakat yatırımcının verdiği karardan tatmin olduğu varsayımı davranışsal finans konusunun çıkış noktasını oluşturmaktadır (Bostancı, 2003, s. 1). Geleneksel finans araştırmaları ile ortaya koyulan bir finans modelinin, yapılan deneysel çalışmalar ile test edip modelin doğru çalışıp çalışmadığı incelenirken, davranışsal finans ise, öncelikle piyasadaki davranış şekilleri gözlemlenir, yapılan gözlemlerin neticesinde piyasadaki davranışı açıklayan bir model oluşturulur. Davranışsal finans, finansal piyasalardaki yatırımcıların nasıl hareket etmesinden çok gerçekte nasıl hareket ettiği ile ilgilidir (Bostancı, 2003, s. 10). Yatırımcılar aldığı yatırım kararları ile; karını arttırmak, riskten kaçınmak ya da minimal seviyeye indirmek ve portföyünü genişletmek istemelerine rağmen, yapılan araştırmalar bu amaçların yeterince açıklayıcı olmadığı savını ortaya koymuştur. Bu durumun nedeni olarak da bilişsel hatalar değerlendirilmektedir. Yatırımcıların psikolojik ön yargılarla hareket ederek, yaptığı yatırımlarda değeri yükselen hisse senetlerini kısa süre içerisinde elden çıkartıp, değer yitiren hisse senetlerini ise daha uzun süre ellerinde tutmaları, aşırı güven duygusuna kapılarak kısa aralıklarla ve zarara girerek işlem yapmaları, kendi bilgilerini doğrulayan bilgiye yanaşma ve piyasada ki diğer bilgileri reddetmeleri, piyasaya düşük reaksiyon göstermeleri, bildikleri hisse senetlerine karşı duygusal bağ geliştirmeleri yatırımcıyı rasyonel davranmaktan uzaklaştırıp, sezgisel ve duygusal çerçevede karar almasına sebep olmaktadır (Döm, 2003, s. 14).

Yatırım karar süreçlerinde yatırımcı psikolojisi ve karar vermeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. İnsanların belirsizlik faktörü altında rasyonel karar vermelerinin zor olduğu, karar alırlarken bir takım zihinsel kısa yollar kullandıkları tespit edilmiştir. Zihinsel kısa yollar, insanın karar verirken herhangi bir hesap yapmadan zihninde daha önce oluşturduğu ve karar eğilimi ortaya çıkartan kestirme yollar olarak ifade edilebilir. Bu zihinsel kısa yollar herhangi bir hesaplama yapmadan karar almaya etki ettiği için, karar vericilerin yanlış kararlar almasına neden olabilmektedir. Zihinsel kısa yollar insanların karar verirken akıl yürütmeye ihtiyacı hissetmeden, önceki deneyimlerinden yola çıkarak karar vermeleri olarak tanımlanabileceken, kullanılan zihinsel kısa yollar bireye zaman avantajı sağlarken yanlış karar vermesine sebep olabilmektedir (Değer ve Ertan, 2008, s. 176). Aşırı güven, kendine inanma ön yargısının sebep olduğu bir durumdur. Yatırımcıların sıklıkla yaşadığı bu durum, başarılı sonuçlar aldıklarında kendi öngörülerine, başarısız sonuçlarda ise şanssızlıklarına yorumlamaktadır. Bu gelişmeler neticesinde yatırımcı aşırı güven ve kendisini zeki hissetme güdüsüne kapılmış ve beklentilerinin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğuna inanmaktadır (Karan, 2013, s. 694). Yapılan çalışmalar ile aşırı güvenin; insanların kendilerine aşırı güvenmeleri, kontrol yanlılığına girmeleri ve değerlendirmelerinde çoğunlukla olumlu ve iyimser davranışlar sergilemeleri olarak üç farklı şekilde kendini gösterdiğini ortaya koymuştur (Turan, 2010, s. 24-25). Aşırı iyimserlik ile olayların daha önceden öngörülebileceğine olan inanç ve iyi neticelenen olayları kendimize bağlı olduğunu, kötü sonuçlananların ise talihe bağlı olduğu eğilimi ile alakalıdır (Tufan, 2008, s. 60). Başarıyı sahiplenme, başarısızlığı ise kendisinde aramaması ya da başarısızlığa kendisinin sebep olmayacağını düşünmesi insanların yanlışlarını görmezden gelerek elde ettikleri başarıyı abartmalarına sebep olmaktadır. Kendini doğrulamaya, bireylerin oluşturduğu hipotezleri için destekleyici aramasıdır. İnsanlar kendince güçlü olan hipotezlerine karşı negatif görüşte olan ya da destekleyici olmayan bilgi ve durumlara daha az ilgi göstermektedir. Eğer bir yatırımcı aldığı yatırım kararının kendisi için daha karlı olduğuna inanıyorsa, yatırım fikri için diğer düşüncelerin ya da alternatif yatırım kararlarının önemi kalmamaktadır (Rabin, 1998, s. 31; Taner ve Akkaya, 2009, s. 219). İnsanlar bilmedikleri ama tahmin etmeleri gereken değerler için zihinlerinde oluşturdukları bir ön değeri, sonradan edindikleri çeşitli bilgi ve analizler sonucu arttırıp ya da azaltarak tahminlerini oluşturmaya çalışırlar. Başlangıç değerini çeşitli bilgi setleri ile formüle ederek veya kısıtlı bir hesaplama yöntemi ile belirlenebilir, fakat her farklı bilgi başlangıç ya da ön

değerin yönünü farklılaştıracaktır. Bu duruma çıpalama adı verilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1974, s. 1128). Kısaca çıpalama etkisi; insanların daha önceden edindikleri bazı değerleri kullanarak tahmin değerini oluşturmaya çalışmasıdır. Akılsal muhasebe ise insanların parayı çeşitli şekillerde ve zihinsel olarak kategorize ettiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımda insanlar paranın nereden geldiği, nerede saklanacağı, ne şekilde harcanacağına göre çeşitli kategorilere ayırmaktadır (Thaler, 1985; Karan, 2013, s.730). Temsil edicilik, insanların olasılıklara, bir başka ifadeyle, örneğin, A'nın B'ye ne kadar benzediğine bakarak karar verdikleri yanılı olarak ifade edilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1974, s. 1124-1131). Hisse senetlerinin geçmiş performansın gelecekteki performansı tahmin etmek açısından yetersiz bir veri olmasına karşın, hisse senetlerine olan ilgi ve yoğun para girişi temsilcilik ile açıklanabilmektedir (Barberis, 2007, s.2). Pişmanlıktan kaçınmak, hisse senedi piyasalarında yatırımcıların zarar eden hisseleri satmakta isteksiz ya da geç satmasına neden olmaktadır. Yatırımcıların hisse senedi piyasalarında kar eden hisseleri elden çıkartmakta aceleci fakat zarar edenleri satmak için daha yavaş aksiyon almaları pişman olmamaya çalışmak ile alakalıdır (Bostancı, 2003, s.20). Batık maliyetler genel olarak bir firmanın mevcut faaliyetlerini sona erdirerek piyasadan ayrılması halinde geri alınamayacak harcamaları ifade eder (Bailey ve Baumol, 1984, s. 113- 114; Çermikli, 2002, s. 114). Ekonomik olarak bir yatırım kararının alınmasında en önemli unsur yatırımla ilgili gerçekleşecek harcamalar ve bu yatırımdan elde edilebilecek gelirlerdir. Ekonomik olarak verilecek bu kararda daha önce yapılan harcamaların etkisi kararı etkilememelidir (Thaler, 1980, s. 47). Finansal piyasalarda sürü davranışı ise, bir takım yatırımcının eş zamanlı olarak aynı hisse senedini alması ya da satması olarak tanımlanabilir. Bilgi asimetrisi hipotezi ile daha az bilgiye sahip olan yatırımcıların kendilerinden daha bilgili ve dominant yatırımcıları izleyerek, eş zamanlı aynı işlemleri yapmalarıyla alakalıdır (Tufan, 2008, s. 68).Sürü davranışında, yatırımcılar piyasa koşullarına ve piyasaya ait gerekli bilgilere hakim olmak yerine birbirlerini taklit etmektedirler. Yatırımcıların taklit ile sürü davranışı geliştirmeleri için bir yatırımcının yatırım kararını, diğer yatırımcıların kararına göre yeniden güncellemesi gerekmektedir ve bu şekilde sürü davranışından bahsedilebilir. Bahsedilen ön koşul olmadığı sürece benzer davranışta bulunan yatırımcılar için sürü davranışından bahsedilemez (Decamps, ve Lovo, 2002, s.3).

Yukarıda bahsi geçen psikolojik ve sosyolojik yanılıklar ile birlikte, piyasalarda farklı bilgi setleri kullanılarak teknik veya temel analizin geçerliliğini koruduğu, bir başka ifadeyle tahmin edilebilir fiyat hareketlerinin ortaya çıktığı durumlar söz konusu olabilir. Bu tahmin edilebilir hareketler, irrasyonel piyasa katılımcısı hareketleriyle açıklanabilirken, terminolojik olarak piyasa anomalisi şeklinde ifade edilmektedir. Araştırmamızın odak noktası çerçevesinde, incelenen durum bir ortalamadan sapma, anomali olarak söylenebilir. Bu noktada, fiyat hareketlerinin tahmin edilebilir düzeyde olması, ortalama üzerinde getiri imkanını beraberinde getirecektir.

2. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmanın amacı doğrultusunda Borsa İstanbul' da bulunan Yıldız Pazar, Ana Pazar, Alt Pazar ve Yakın İzleme Pazarları arasında firmaların bir üst pazara veya bir alt pazara geçişlerine dair duyuruların hisse senedi fiyatı üzerindeki olası etkisi analiz edilecektir. Farklı kriterlin söz konusu olduğu Pazar yapıları dikkate alındığında, 01.07.2021 - 03.01.2022 tarihleri arasında pazarları değişen paylara ilişkin ve veri devamlılığı olan 110 şirkete ait duyuru analize dahil edilirken olası etki tespiti için literatürde sıkça kullanılan Olay Çalışması (Event Study) yönteminden faydalanılmıştır¹. Olay çalışmasının amacı, bir olayın piyasaya ilk duyurulduğu tarih etrafında elde edilen getirinin normal üstü olup olmadığını

---

¹ Çalışmada kullanılan verilere Datastream veri tabanı, Borsa İstanbul resmî web sitesi ve şirketlerin kendi sitelerinden ulaşılmıştır. Ayrıca, Event Study yöntemi içeriğinde, yalnızca şirketlere ait günlük kapanış fiyatları ve Borsa İstanbul 100 Endeksi' ne ait kapanış verileri dikkate alınırken, işlem hacmi ve diğer etki edebilecek faktörlerin sabit olduğu varsayılmıştır.

değerlendirilmesidir. Olay sonucu ortaya çıkan etkinin hisse senedi fiyatına hemen yansımaları, olay çalışması tekniğinin kullanışlı bir teknik olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bir şirket ile ilgili yayınlanan haberlerin o şirketin hisse senedi fiyatlarına pozitif ya da negatif olarak yansıdığı, hangi hızla yansıdığı, haberin yayılması ile birlikte oluşan gelir ya da kaybın normal mi ya da anormal mi olduğu bu yöntem ile saptanabilmektedir (Bekçioğlu vd., 2004, s. 44). Normal üstü getiriler, genellikle araştırmaya konu olan olay tarihindeki toplam pazar endeksi getirisinin performansı ile ilişkilendirilir ve "Anormal Getiriler" (Abnormal Return – AR) olarak adlandırılır (Mutan ve Topcu, 2009, s.1; Seans ve Sandoval, 2005, s.310–315). Olay Çalışmasının metodolojik aşamaları aşağıda gösterilmektedir (Campbell vd., 1997, s. 150-152; Konak ve Özkahveci, 2021; Tong, 2010):

İlk aşamada hem Pazarın hem de ilgili hisse senedine ait getiriler aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$R_{it} = \ln(P_{it} / P_{it-1}) \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre; i "Hisse senedi ve t "zaman olmak üzere, R_{it} = hisse senedinin t günündeki logaritmik getirisini, P_{it} = hisse senedinin t günündeki fiyatını; P_{it-1} = hisse senedinin $t-1$ günündeki fiyatını göstermektedir.

İkinci aşamada, Finansal varlık fiyatlama modeli/ tek faktör getiri modeli ile beklenen getiriler oluşturulmaktadır (Markowitz, 1952; Sharpe, 1963).

$$E_{it} = a_i + \beta_i * [R]_{it} + \epsilon_i \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre; a_i = Herhangi bir hisse senedinin, piyasa tarafından açıklanamayan, ortalama getirisini, β_i = Herhangi bir hisse senedinin piyasa hareketlerine karşı olan duyarlılığını, $[R]_{it}$ = Piyasa endeksinin t günündeki getirisini, ϵ_i = Hata terimi ifade etmektedir.

Üçüncü aşamada, beklenen getirilerin bulunmasını takiben anormal getiriler "abnormal returns" (AR) ortaya çıkarılmaktadır.

$$AR_{it} = R_{it} - [E(r)]_{it} \quad (3)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre; AR_{it} = bir hisse senedinin t anındaki anormal getirisini, R_{it} = bir hisse senedinin t anındaki fiili getirisini, $[E(r)]_{it}$ = bir hisse senedinin t anındaki beklenen getirisini belirlemektedir.

Dördüncü aşamada, Anormal getiri hesaplaması sonrasında anormal getirilerin ortalaması "Average Abnormal Returns" (AAR) bulunmaktadır.

$$AAR_{it} = AR_{1t} + AR_{2t} + \dots + AR_{it} + \dots + AR_{nt} / n \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre; AAR_{it} = Anormal Getirilerin Ortalaması, n = hesaplama yapılan hisse senedi sayısını göstermektedir.

Beşinci aşamada, Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler "Cumulative Average Abnormal Returns" (CAAR) hesaplaması yapılmaktadır. Bu hesaplama ile, tahmin edilen ortalama anormal getirilerdeki herhangi bir düzensizliği ortadan kaldırmış olmaktadır.

$$CAAR_{(-t,t)} = AAR_t + AAR_{(t-1)} + \dots + AAR_n \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitliğe göre; elde edilen tüm AAR değerleri toplanarak Kümülatif Ortalama Anormal Getirisini göstermektedir.

Ayrıca, olay çalışması bünyesinde kullanılan regresyon artık değerlerinin normal dağıldığı varsayımı dikkate alınıp, test istatistiğinin referans değerleriyle birlikte ortaya çıkan bulguların istatistiksel olarak anlamlılık gösterip göstermediği incelenmiştir (Tong, 2010). İstatistiksel olarak anlamlı sonuçlar, piyasanın bu

araştırma kapsamında etkin olmadığını gösterecektir. İlave olarak, tahmin edilebilir fiyat hareketlerinin ortaya çıkması, piyasa katılımcıları tarafından kullanılabilir. Uygulanan yöntem, çalışmanın amacı ve temel motivasyonu çerçevesinde araştırma hipotezi ve alternatif hipotez şu şekilde belirlenmiştir:

H0: Dahil olduğu yeni pazarı bir öncekine göre farklılık gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatları üzerinde bu duyuruların etkisi yoktur.

H1: Dahil olduğu yeni pazarı bir öncekine göre farklılık gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatları üzerinde bu duyuruların etkisi vardır.

3. Analiz ve Değerlendirme

Borsa İstanbul içerisinde dahil olduğu pazarları duyurulan firmaların hisse senetleri üzerinde, yapılan duyuruya istinaden, oluşan piyasa fiyatı etkisini gözlemlemek amacıyla; öncelikle çalışmamızda yukarı yönlü pazar yapısı değişen 56 şirkete ait, aşağı yönlü pazar yapısı değişen 54 şirkete ait veriler bahsedilen metodoloji kapsamında ele alınmıştır. Dahil olduğu yeni pazarı bir öncekine göre yukarı yönlü hareket eden hisse senetlerine ilişkin Ortalama Anormal Getiri (AAR) bulguları Tablo 1'de sunulmaktadır. Not olarak eklemek gerekirse, elde edilen çıktılar yorumlanırken hem Ortalama Anormal Getiri ve Kümülatif Ortalama Anormal Getiri Değerleri dikkate alınmış hem de ilgili P-Değerleri yorumlanmıştır.

Tablo 1. Dahil Olduğu Yeni Pazarı Bir Öncekine Göre Yukarı Yönlü Hareket Eden Paylara İlişkin AAR Sonuçları

Gün	AAR	Standart Sapma	P-Değeri	Negatif AARs (%)
-20	0.0081	0.0303	0.2098	0.4643
-19	0.0046	0.0230	0.1578	0.5179
-18	-0.0058	0.0227	0.2019	0.7143
-17	-0.0034	0.0179	0.1517	0.6964
-16	0.0066	0.0210	0.2453	0.3036
-15	-0.0122	0.0233	0.3979	0.6964
-14	-0.0085	0.0223	0.2964	0.7143
-13	-0.0016	0.0255	0,0501*	0.5357
-12	-0.0030	0.0207	0.1143	0.6250
-11	-0.0073	0.0212	0.2661	0.7500
-10	-0.0065	0.0264	0.1923	0.6607
-9	-0.0049	0.0197	0.1957	0.6786
-8	-0.0118	0.0235	0.3816	0.8036
-7	0.0089	0.0254	0.2728	0.3214
-6	0.0057	0.0287	0.1580	0.3750
-5	0.0017	0.0260	0,0503*	0.5536

-4	-0.0032	0.0363	0,0705*	0.6786
-3	-0.0099	0.0294	0.2623	0.7143
-2	-0.0060	0.0242	0.1940	0.6607
-1	0.0009	0.0219	0,0339**	0.4643
0	0.0009	0.0274	0,0253**	0.5179
1	-0.0103	0.0234	0.3391	0.7679
2	-0.0048	0.0236	0.1598	0.7679
3	-0.0001	0.0185	0,0055***	0.5179
4	0.0070	0.0263	0.2097	0.3750
5	-0.0076	0.0340	0.1754	0.6607
6	-0.0069	0.0224	0.2398	0.6250
7	-0.0112	0.0203	0.4152	0.7857
8	0.0013	0.0193	0,0532*	0.5357
9	0.0002	0.0230	0,0070***	0.6607
10	-0.0004	0.0274	0,0116**	0.6607
11	0.0000	0.0151	0,0019***	0.5000
12	-0.0048	0.0291	0.1304	0.5893
13	-0.0080	0.0252	0.2484	0.7321
14	-0.0111	0.0198	0.4223	0.8393
15	-0.0074	0.0252	0.2301	0.7500
16	-0.0091	0.0164	0.4178	0.7321
17	-0.0029	0.0202	0.1146	0.6607
18	0.0005	0.0202	0,0214**	0.5536
19	-0.0066	0.0285	0.1817	0.5893
20	-0.0092	0.0287	0.2489	0.6964

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen bulgulara göre duyurunun yapıldığı gün %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif ortalama anormal getirinin (AAR) varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca - 20, + 20 inceleme periyodunda farklı

günlerde, farklı istatistiksel olarak anlamlı anormal getiriler gözlemlenmiştir. Örneğin; duyuru yapıldıktan sonraki üçüncü günde % 1 düzeyinde negatif istatistiksel olarak anlamlı ortalama anormal getiri tespit edilirken, takip eden günlerde özellikle 9., 11. ve 18. günlerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ortalama anormal getirilerin varlığı göze çarpmaktadır. Diğer taraftan duyuru öncesi ilk gün (-1. Günde) duyurunun yapıldığı güne benzer şekilde pozitif ortalama anormal getiri tespit edilmişken, duyuru öncesi geriye kalan günlerde negatif ve pozitif ortalama anormal getirilerin belli bir yol izlemedikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 2. Dahil Olduğu Yeni Pazarı Bir Öncekine Göre Yukarı Yönlü Hareket Eden Paylara İlişkin CAAR Sonuçları

Gün	CAAR	Standart Sapma	P-Değeri	Negatif CAARs (%)
[-20,20]	-0.1379	0.1992	0.5085	0.7679
[-15,15]	-0.1207	0.1776	0.5006	0.8214
[-10,10]	-0.0568	0.1168	0.3714	0.6964
[-5,5]	-0.0314	0.0914	0.2674	0.6250
[-1,1]	-0.0085	0.0535	0.1259	0.5179
[-20,0]	-0.0475	0.1567	0.2373	0.7143
[-15,0]	-0.0567	0.1303	0.3347	0.7500
[-10,0]	-0.0241	0.0732	0.2564	0.6429
[-5,0]	-0.0156	0.0741	0.1661	0.6250
[0,2]	-0.0142	0.0572	0.1955	0.6964
[0,5]	-0.0149	0.0586	0.2000	0.6071
[0,10]	-0.0318	0.0781	0.3151	0.6607
[0,15]	-0.0632	0.0870	0.5293	0.7857
[0,20]	-0.0904	0.1055	0.6045	0.8214

*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de dahil olduğu yeni pazarı bir öncekine göre yukarı yönlü hareket eden hisse senetlerine ait kümülatif ortalama anormal getiri (CAAR) sonuçları gösterilmektedir. Bu kümülatif ortalama anormal getirilerin hesaplanmasının yegâne sebebi, farklı inceleme pencerelerinde kümülatif anlamda piyasa hareketinin tahmin edilebilir olup olmadığını ortaya çıkarılabilmektir. Dolayısıyla, bu kapsamda 14 farklı pencere analiz edilmiş, inceleme aralıklarının hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç gözlemlenmemiştir. Diğer taraftan kümülatif anlamda baktığımızda tüm inceleme pencerelerinde negatif kümülatif ortalama anormal getiri sonuçları öne çıkmaktadır.

Tablo 3. Dahil Olduğu Yeni Pazarı Bir Öncekine Göre Aşağı Yönlü Hareket Eden Paylara İlişkin AAR Sonuçları

Gün	AAR	Standart Sapma	P-Değeri	Negatif AARs (%)
-20	-0.0038	0.0266	0.1140	55.6%
-19	0.0034	0.0243	0.1101	51.9%
-18	-0.0057	0.0268	0.1686	70.4%
-17	-0.0033	0.0237	0.1112	61.1%
-16	-0.0141	0.0344	0.3173	79.6%
-15	-0.0008	0.0410	0,0160**	55.6%
-14	0.0025	0.0416	0,0476**	64.8%
-13	-0.0001	0.0334	0,0016***	53.7%
-12	0.0007	0.0475	0,0124**	63.0%
-11	0.0153	0.0448	0.2659	42.6%
-10	0.0145	0.0535	0.2123	53.7%
-9	0.0079	0.0400	0.1559	46.3%
-8	-0.0137	0.0359	0.2947	70.4%
-7	-0.0016	0.0291	0,0424**	51.9%
-6	0.0033	0.0358	0,072*	40.7%
-5	0.0077	0.0287	0.2113	35.2%
-4	-0.0072	0.0307	0.1854	68.5%
-3	0.0090	0.0289	0.2443	40.7%
-2	0.0172	0.0302	0.4296	20.4%
-1	0.0000	0.0350	0,0009***	55.6%
0	-0.0070	0.0317	0.1741	59.3%
1	-0.0068	0.0303	0.1759	55.6%
2	0.0019	0.0249	0,0599*	51.9%
3	-0.0064	0.0234	0.2155	72.2%
4	-0.0099	0.0269	0.2857	74.1%
5	-0.0091	0.0307	0.2313	74.1%
6	-0.0104	0.0258	0.3102	74.1%
7	-0.0071	0.0244	0.2270	74.1%
8	0.0045	0.0266	0.1330	55.6%

9	0.0098	0.0254	0.3001	37.0%
10	0.0091	0.0283	0.2504	31.5%
11	-0.0034	0.0379	0,0721*	61.1%
12	-0.0018	0.0303	0.0466	59.3%
13	0.0069	0.0298	0.1823	48.1%
14	-0.0053	0.0298	0.1407	61.1%
15	-0.0112	0.0321	0.2716	70.4%
16	-0.0031	0.0361	0,0678*	57.4%
17	-0.0011	0.0322	0,0265**	68.5%
18	0.0027	0.0298	0,0727*	50.0%
19	-0.0037	0.0401	0,0725*	63.0%
20	-0.0096	0.0313	0.2404	64.8%

*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Dahil olduğu yeni pazarı bir öncesine göre aşağı yönlü hareket eden paylara ilişkin ortalama anormal getiri çıktıları Tablo 3'te ifade edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, yukarı yönlü hareket eden paylarda ortaya çıkan bulguların tersine, duyurunun yapıldığı gün negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan ortalama anormal getiri ortaya çıkmıştır. Takip eden günlerde ise, yalnızca 18. günde pozitif ortalama anormal getiri görülmüşken, duyuru sonrasında 20 günde ortaya çıkan istatistiksel anlamlı günlerin tamamı negatiftir. Ayrıca duyuru yapılmadan önceki en yakın pencere olarak dikkate aldığımız ilk 3 güne baktığımızda pozitif ortalama anormal getirilen varlığı göze çarpmaktadır. Önceki 20 gün içerisinde ise, benzer şekilde negatif ve pozitif ortalama anormal getirilerin farklı günlerde istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği gözlemlenebilir.

Tablo 4. Dahil Olduğu Yeni Pazarı Bir Öncesine Göre Aşağı Yönlü Hareket Eden Paylara İlişkin CAAR Sonuçları

Gün	CAAR	Standart Sapma	P-Değeri	Negatif CAARs (%)
<i>[-20,20]</i>	-0.0297	0.2766	0,0851*	57.4%
<i>[-15,15]</i>	0.0086	0.2221	0,0307**	46.3%
<i>[-10,10]</i>	0.0058	0.1591	0,0289**	44.4%
<i>[-5,5]</i>	-0.0106	0.1048	0,0799*	55.6%
<i>[-1,1]</i>	-0.0138	0.0686	0.1590	53.7%
<i>[-20,0]</i>	0.0312	0.1627	0.1513	44.4%
<i>[-15,0]</i>	0.0478	0.1346	0.2761	35.2%
<i>[-10,0]</i>	0.0301	0.1096	0.2155	38.9%
<i>[-5,0]</i>	0.0197	0.0768	0.2016	44.4%
<i>[0,2]</i>	-0.0119	0.0598	0.1568	53.7%

[0,5]	-0.0373	0.0715	0.3955	77.8%
[0,10]	-0.0313	0.0986	0.2481	64.8%
[0,15]	-0.0462	0.1624	0.2228	61.1%
[0,20]	-0.0609	0.2242	0.2131	66.7%

*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Dahil olduğu yeni pazarı bir öncekine göre aşağı yönde hareket eden paylara ilişkin kümülatif ortalama anormal getiri sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Bu sonuçlara baktığımızda, yukarı yöndeki hareketlerin tersine [-15,15], [-10,10] gibi duyuru öncesi ve sonrası kısa dönemi dikkate alan pencerelerde pozitif kümülatif anormal getirilerin istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlılık gösterdiği bulunmuştur. Ancak duyurunun yapıldığı ve duyuru öncesi ve sonrası için en kısa periyot olarak dikkate aldığımız [-5,5] ve [-1,1] pencerelerinde ise negatif kümülatif ortalama anormal getiri tespit edilmiş, bunlardan yalnızca [-5,5] penceresinin %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, kümülatif ortalama anormal getiri pencereleri detaylı bir şekilde incelendiğinde [-20,0], [-15,0], [-10,0], [-5,0] yani duyuru yapılmadan önceki günleri dikkate alan inceleme aralıklarına bakıldığında, pozitif kümülatif ortalama anormal getiriler tespit edilmiş olup, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Ancak, duyuru sonrasındaki günlere dikkate aldığımız farklı inceleme pencerelerinde baktığımızda [0,2], [0,5], [0,10], [0,15], [0,20] gibi hepsinin istatistiksel olarak anlamlı olmamasına rağmen negatif bir kümülatif değer ortaya koyduğu dikkat çekmektedir.

Elde edilen tüm bulguları birlikte değerlendirdiğimizde Borsa İstanbul pay piyasasında bulunan paylara ait pazar yapılarındaki farklılaşmanın, hisse senetleri fiyatları üzerinde bir etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu etkileşimin belli bir yol, belli bir trend izlemediği görülse de özellikle aşağı yönlü hareketlenmedeki istatistiksel olarak anlamlı olmayan ve kümülatif inceleme aralıklarındaki yoğun negatif duruş hisse senetlerinin pazar yapılarındaki aşağı yönlü değişiminin piyasa tarafından negatif algılanabileceği yönünde bize bilgi sunmaktadır. Diğer taraftan yukarı yönlü hareketlerin duyurulduğu 0. günde pozitif, esas olarak anlamlı değer, bu yöndeki hareketin piyasa tarafından pozitif algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki elde edilen bu bulgular kullanılan metot veri setinin kısıtları dahilinde ortaya çıkartılmıştır, hisse senetlerinin ya da payların piyasa fiyatına etki eden diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında bu analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yarı güçlü formada etkinliğin var olmadığı şeklindeki bulgularımız, literatürde çalışmamızla tam anlamıyla benzer bir araştırmaya rastlanmamış olsa dahi, birçok farklı çalışmayla benzerlik göstermektedir. Bunlardan bazıları; Kaderli (2007), Sakarya (2009), Aydınler ve Altay (2019).

Sonuç

Menkul kıymet fiyatları üzerinde birbirinden farklı faktörlerin etkisi bilinen bir gerçek olmakla birlikte, teknik ve temel analizler ile bu faktörlerin belirginleştirilmesi araştırmacıların ve piyasa katılımcıların her zaman dikkate alınan bir amacı ifade etmektedir. Etkin piyasalar Hipotezi' ne göre, bir menkul kıymet hakkında piyasaya ulaşan her türlü bilginin eş anlı ve adil bir fiyat oluşturacak şekilde fiyatlara yansıtıldığı iddia edilmektedir. Diğer taraftan, Davranışsal finans, finansal piyasalardaki yatırımcıların nasıl hareket etmesinden çok gerçekte nasıl hareket ettiği ile ilgilenmektedir. Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans çerçevesinde, firma veya piyasa ile ilgili bir olay gerçekleştiğinde piyasanın ilgili olaya ne şekilde tepki vereceğini ölçebilmek, takip eden aşamada bu bilgi setini kullanarak pozisyon almak önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul' da bulunan Yıldız Pazar, Ana Pazar, Alt Pazar ve Yakın İzleme Pazarları arasında firmaların bir üst pazara veya bir alt pazara geçişlerine dair 01.07.2021 - 03.01.2022 arasındaki 110

duyurunun hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisi Olay Çalışması yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen tüm bulguları birlikte değerlendirdiğimizde Borsa İstanbul pay piyasasında bulunan paylara ait pazar yapılarındaki farklılaşmanın, hisse senetleri fiyatları üzerinde bir etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu etkileşimin belli bir yol, belli bir trend izlemediği görülse de özellikle aşağı yönlü hareketlenmedeki istatistiksel olarak anlamlı olmayan ve kümülatif inceleme aralıklarındaki yoğun negatif duruş hisse senetlerinin pazar yapılarındaki aşağı yönlü değişiminin piyasa tarafından negatif algılanabileceği yönünde bize bilgi sunmaktadır. Diğer taraftan, yukarı yönlü hareketlerin duyurulduğu 0. günde pozitif, esas olarak anlamlı değer, bu yöndeki hareketin piyasa tarafından pozitif algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Çıkan sonuçları araştırma için kurgulanan hipotezler bağlamında değerlendirdiğimizde, alternatif hipotezin her iki durum için de kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Bu netice, ilgili duyuru kapsamında piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı şeklinde yorumlamayı mümkün kılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki elde edilen bu bulgular kullanılan metot, veri setinin kısıtları ve hisse senetlerinin piyasa fiyatına etki eden diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında bu analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, elde edilen çıktılar piyasa etkinliği çerçevesinde literatürde sıkça rastlanan etkin olmama durumu ile paralellik göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda şirket bazında vaka analizlerinin yapılmasının, şirketlerin piyasa performanslarını etkileyen diğer etkenlerin de dikkate alınmasının ve kullanılan veri setinin genişletilerek farklı modellerle benzer araştırmalar yapılmasının ilgili yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aydiner, H. E. & Erdinç A. (2019), Endeks Etkisi: Getiri Oranlarının Endeks Değişimlerine Olan Reaksiyonunun Borsa İstanbul'da Analizi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 75, No.4, ss. 1347 – 1382.
- Bailey, E.E. & Baumol J.W. (1984), Deregulation and the Theory of Contestable Markets, Yale Journal On Regulation(1), Ss.111 – 137.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. & Kaderli, Y. (2004), Kurulan İşbirliklerinin İMKB' ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi, MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, 21, ss. 43–48.
- Berk, N. (2005). Finansal Yönetim. İstanbul. Türkmen Kitapevi.
- Bayazıtlı, E., Kaderli, Y. & Eymen Gürel (2008), Kar Payı Dağıtma Duyurularının Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB' ye Kayıtlı Taş Toprağa Dayalı Sanayide Faaliyet Gösteren Bazı Firmalar Üzerinde Bir Olay Etüdü Çalışması, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı 26, ss. 1–16.
- Bostancı, F. (2003), Davranışçı Finans. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi.
- Campbell, J. Y., Lo, A. W., & Mackinlay, A. C. (1997), The Econometrics of Financial Markets. New Jersey, Princeton University Press.
- Chi, L. C., & Tang, T. C. (2007). Impact of Reorganization Announcements on Distressed-stock returns, Economic Modelling, 24(5), ss.749-767.
- Çermikli, H. (2002). Piyasa Gücü ve Firma Davranışları, Atlas Yayın Dağıtım, Ankara.
- Decamps, J.P. & Lovo, S. (2002), Risk Aversion and Herd Behavior in Financial Markets. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021. [Http://Ssrn.Com/Abstract=301962](http://Ssrn.Com/Abstract=301962)
- Değer, A., & Ertan, Y. (2008), Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme Etkisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, ss.174-184.
- Dobbins, R., Witt, S., & Fielding, J. (1994), Portfolio Theory and Investment Management.

- Oxford. England.
- Döm, S. (2003), Yatırımcı Psikolojisi. İstanbul, Değişim Yayınları.
- Eken, M. H. (2002), Temel Yatırım Analizi ve Hisse Senedi Değerleme Yöntemleri, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ders Notları.
- Fama, E. F. (1970), Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work, The Journal of Finance, 383-417.
- Günel, M. (2006), Para Banka ve Finansal Sistem, Ankara, Yeni Dönem.
- Hull, J. C. (2002), Options, Futures, & Other Derivatives, New Jersey, Prentice Hall.
- Jain, P. C. (1987), The Effect on Stock Price of Inclusion in or Exclusion from the S&P 500, Financial Analysts Journal, 43 (1), ss.58-65.
- Jones, E., Danbolt, J., & Hirst, I. (2004), Company Investment Announcements and the Market Value of the Firm, The European Journal of Finance, 10(5), ss.437-452.
- Kaderli, Y. (2007), Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü ile İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 36, ss 144-154.
- Kaderli, Y. & Demir, S. (2009), Yatırım Kararı Duyurularının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Olay Etüdü Yöntemi, SMMMÖ Mali Çözüm Dergisi, Sayı 91, ss. 45-65.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1974), Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases, Science, Vol. 185, No: 4157, ss. 1124-1131,
- Kandır, S. Y. & Soner Y. (2012), Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişikliğin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Maliye Dergisi, Sayı 163, ss. 170-186.
- Karan, M. B. (2013), Yatırım Analizi ve Portföy Yönetim, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kiyılar, M. (1997), Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi- Test Edilmesi, İstanbul, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Konak, F. & Özkahveci, E. (2021), İslami Finans Perspektifinin Finansal Piyasalara Etkisi: Katılım 50 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, ss.217-239.
- Markowitz, H. (1952), The utility of wealth, Journal of political Economy, 60(2), ss.151-158.
- Mutan, Oya C. & Topcu, A. (2009), Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990-2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi, SPK Araştırma Raporu, Ankara.
- Özçam, F. (1996), Teknik Analiz ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Sermaye Piyasası Kurulu, 115-116.
- Parasız, İ. & Yıldırım, K. (1994), Uluslararası Finansman ve Teori Uygulaması. Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Rabin, M. (1998), Psychology and Economics, Journal of Economic Literature, Vol. 36i, No. 1
- Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jaffe, J. F. (2002), Corporate Finance, Newyork, Mcgraw Hill. Inc.
- Sakarya, Ş. (2009), İmkb Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Olay

- Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, ss. 147-162.
- Shah, S.Z.Ali., Hasan M. & Muhammad S. A. (2007), Impact of Macroeconomic Announcement on the Stock Prices: An Empirical Study on the Pakistani Stock Market, The Business Review, Cambridge, Vol. 9, No. 1, December.
- Sharpe, W. F. (1963), A Simplified Model for Portfolio Analysis. Management Science, 9(2), ss.277-293.
- Taner, B. & Akkaya, C. (2009), Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler, Ankara, 2009.
- Thaler, R. (1980), Toward A Positive Theory of Consumer Choice, Journal of Economic Behavior and Organization 1.
- Tong, L. (2010), Event Study Analysis of Share Price and Stock Market Index Data, Department of Computing Science and Mathematics, University of Stirling.
- Tufan, E. (2008), Davranışsal Finans, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- Turan, Ş. (2010), Davranışsal Finans Perspektifinden Döviz Piyasasında Etkin Piyasalar Hipotezinin Test Edilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.

Covid-19 Pandemisinin Sektörlere Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme

Mehmet Marangoz | ORCID 0000-0002-1589-2940 | mehmetmarangoz@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama
Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Gizem Akçam | ORCID 0000-0001-9255-813X | akc.gizem@hotmail.com

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama
Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Öz

Yeni koronavirüs (Covid-19) hastalığının 2019 yılının aralık ayında Çin’de ortaya çıkması ve kısa sürede diğer ülkelere de yayılması nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2020 yılının mart ayında dünya genelinde pandemi ilan edilmesiyle birlikte tüm dünya artık yeni bir sürece adımını atmıştır. Bir solunum yolu hastalığı olmasının yanı sıra bulaşıcı olması ve ölümcül risk taşıması insanları büyük bir paniğe sevk etmiştir. Hastalığın ortaya çıkmasından itibaren dünya genelinde ölüm sayısının hızla artması ülkeleri çeşitli önlemler almaya zorlamıştır. Hastalığın bulaşıcılığı nedeniyle, insanları bir araya getiren yakın mesafe çalışma şartları hastalığın iyice yayılmasına yol açtığından, hükümetler zamanla iş yerlerinin, üretim tesislerinin, hatta ülkeye giriş çıkışların hastalığı daha da fazla yayması sebebiyle ülke sınırlarının kapanmasına varacak ölçüde önlemler almaya başlamıştır. Öyle ki, hastalığın önlenemez derecede yayılması, pek çok ülkenin çözüm olarak insanların sokağa çıkmalarının yasaklanmasına neden olmuştur. Hükümetlerin “evde kal” uygulamalarının yanı sıra üretim tesislerinin ve ülke sınırlarının belirsiz sürelerle kapatılması, başta sağlık hizmetleri olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel pek çok faaliyeti sektöre uğratmıştır. Pandemi sürecinde tüketicilerin değişen tercihlerine uyum sağlayan sektörler bu süreci en hafif hasarla atlatırken, bu değişime uyum sağlayamayan sektörler ağır bir darbe almıştır. Bu çalışmada amaç; Covid-19 pandemi sürecinin sağlık, gıda, ilaç, hazır giyim ve tekstil, otomotiv, turizm, eğitim, üretim, tüketim, finans, taşımacılık ve ulaştırma, reklam, eğlence ve konut sektörü üzerindeki etkilerini kavramsal olarak

değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler

Covid-19 Pandemisi, Sektörel Etkiler, Üretim, Tüketim, Sağlık

Atıf Bilgisi

Marangoz, Mehmet. Akçam, Gizem. "Covid-19 Pandemisinin Sektörlere Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme". Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 1 (Haziran 2023), 14-33

Geliş Tarihi	04. 04.2023
Kabul Tarihi	21.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Yazar Katkı Oranları	%50-%50
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Effect Of The Covid-19 Pandemic On The Sectors: A Conceptual Evaluation

Mehmet Marangoz | ORCID 0000-0002-1589-2940 | mehmetmarangoz@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Production Management and Marketing, Muğla, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Gizem Akçam | ORCID 0000-0001-9255-813X | akc.gizem@hotmail.com

Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Production Management and Marketing, Muğla, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Abstract

Since the novel coronavirus (Covid-19) disease emerged in China in December 2019 and spread to other countries in a short time, the whole world has now stepped into a new process with the World Health Organization's declaration of a worldwide pandemic in March 2020. In addition to being a respiratory disease, the fact that it is contagious and carries a deadly risk has led people to a great panic. Since the emergence of the disease, the rapid increase in the number of deaths worldwide has forced countries to take various measures. Due to the contagiousness of the disease, the close working conditions that bring people together lead to the spread of the disease, and governments have started to take measures to close the borders of the country due to the spread of the disease in workplaces, production facilities and even more. So much so that the inevitable spread of the disease caused many countries to ban people from going out as a solution. In addition to the "stay at home" practices of governments, the closure of production facilities and country borders for an indefinite period disrupted many economic, social and cultural activities, especially health services. While the sectors that adapted to the changing preferences of consumers during the pandemic process survived this process with the slightest damage, the sectors that could not adapt to this change received a heavy blow. The aim of this study; It is to conceptually evaluate the effects of the Covid-19 pandemic process on health, food, medicine, ready-made clothing and textiles, automotive, tourism, education, production, consumption, finance, transportation

and transportation, advertising, entertainment and housing sectors.

Keywords

Covid-19 Pandemic, Sectoral Effects, Production, Consumption, Health

Citation

Marangoz, Mehmet. Akçam, Gizem. “The Effect Of The Covid-19 Pandemic On The Sectors: A Conceptual Evaluation”. Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 1 (June 2023), 14-33.

Date of Submission	04. 04.2023
Date of Acceptance	21.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Author Contribution Rate	50%-50%
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Yeni koronavirüs hastalığı (Covid-19), 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde deniz ürünleri satış pazarında çalışan kişilerde şiddetli akut solunum sendromu bulgularına rastlanması ile gündeme gelmiştir. Covid-19 hastalığının küresel yayılımı sonucu yol açtığı binlerce ölüm, Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün 12 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmesine neden olmuştur (Ciotti vd., 2020). Küresel boyutta ilk önce sağlık krizine neden olan Covid-19 pandemisi, hükümetlerin hastalığın yayılmasını önleme kapsamında yürürlüğe koydukları sosyal mesafe uygulamaları, evden çıkma yasakları, üretim yerlerinin kapatılması, ülke sınırlarında giriş çıkışların yasaklanması gibi önlemler krizin ekonomik etkilerini tetiklemiştir. Evden çıkma yasaklarına yönelik uygulamalar insanların temel gıda ve hijyen ürünlerine erişim konusundaki endişelerini artırmış ve ekme, makarna, un, sabun, hijyenik ped gibi günlük yaşantıda en çok kullanılan ürünleri evlerinde stoklamaya başlayarak market raflarını boşaltmışlardır. Boşalan raflara sokağa çıkma yasaklarının eşlik etmesi neticesinde işçilerin evlerine kapanması, fabrikaların kapanması üretimi olumsuz etkilemiş ve belirli sürelerle temel tüketim maddelerine bile erişimi zora sokmuştur. Pandemi döneminin eve kapanma uygulamalarına ağırlık verilen süreçlerinde pek çok iş yerinde home office uygulamalarına geçilmiş, insanlar işlerini evlerinden yürütmeye çalışmıştır. Ayrıca okulların da kapanması uzaktan eğitim sistemine geçilmesine neden olmuştur. Kültür ve sanat merkezlerinin, turistik yerlerin, alışveriş merkezlerinin kapanması insanların tatil, seyahat, konser, tiyatro, sinema gibi çeşitli etkinliklerden uzak kalmalarına neden olurken bir yandan da evlerinde spor yapmalarına, hobi uygulamalarına yönelmelerine, televizyona ve sosyal medyaya olan ilgilerinin ve bunlara ayırdıkları zamanlarının artmasına yol açmıştır.

Covid-19 pandemisi, küreselleşmenin de etkisi ile ihtiyaçlarının karşılanmasında birbirine bağımlı olan ülkelerin kendi içlerine dönmelerine neden olmuştur. Covid-19 hastalığının pek çok ülkenin tedarikçisi olan Çin'de ortaya çıkması ile başta sağlık sektörü olmak üzere pek çok sektör küresel ölçekte büyük bir darbe almıştır. İnsanların belirsiz bir süre ile evlerine hapsediği pandemi sürecinde insan emeği, insan hareketliliği ve insan faaliyeti gerektiren bütün sektörler pandemi karşısında savunmasız kalmıştır. Hasta sayıları ve ölümlerdeki artış, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere hastane kapasitelerinin yetersizliğini gün yüzüne çıkararak sağlık sektörünü büyük bir mücadeleye zorlamıştır. Yüz yüze eğitim faaliyetlerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitime dönüştürülmesi, çocukları ve gençleri verimsiz bir eğitim sürecine mahkûm etmiş, ülkelerin alt yapı yetersizlikleri bu durumu daha da perçinlemiştir. Üretim tesislerinin kapatılması insanları işsizliğe sürükleyerek ülke ekonomilerini darboğaza sokmuştur. İnsanların gelir düzeylerinin düşmesi konut taleplerini azalttığından konut sektörünün de pandemi döneminde oldukça derinden etkilenmesine neden olmuştur.

Covid-19 pandemi süreci ile ülkelerin kapanma uygulamalarına gitmesi ile birlikte küresel ölçekte hizmet vermekte olan başta sağlık ve ilaç olmak üzere turizm, seyahat, konaklama, elektronik, tüketici ürünleri, taşımacılık gibi pek çok sektör ağır bir darbe almıştır (KPMG, 2020). Bu çalışmada amaç; Covid-19 pandemi sürecinin ortaya çıkışı ve genel seyri ile birlikte pandemi sürecinin sağlık, ilaç, gıda, eğitim, üretim, tüketim, tekstil ve hazır giyim, taşımacılık ve ulaştırma, turizm, finans, otomotiv, konut, reklam ve eğlence sektörleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

1. Covid-19 Pandemisi ve Süreci

Covid-19 (Koronavirüs) hastalığı, SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Virüsün bulaştığı insanlarda hafif-orta şiddette solunum yolu hastalığına neden olan Covid-19 hastalığı bazı insanlar tarafından hafifçe atlatılabilirken bazı insanların ölümüne neden olmaktadır. Virüsün, enfekte olan insanların konuşurken, hapşırırken, öksürürken, nefes alırken ağızdan ya da burnundan küçük sıvı parçacıkları halinde yayılma ihtimali olması dolayısıyla hastalık, insanların birbirlerinden en az bir metre

uzak mesafede olmalarını, maske takmalarını, ellerini sürekli dezenfekte etmeleri gibi önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte hastalanan kişinin iyileşene kadar kendini diğer insanlardan izole ederek evde dinlenmesi hastalığın yayılmasını önlemede önemli bir yöntemdir (WHO, 2020).

Covid-19 virüsünün 31 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkması ve sınır tanımadan tüm dünyaya yayılması neticesinde büyük bir pandemiye dönüşmüş ve insanlar için önemli bir tehdit haline gelmiştir (ICAO, 2020). İnsanlık tarihinde önemli bir salgın olarak yerini alan Covid-19 salgını durdurmak için en kapsamlı seyahat kısıtlamaları bile yeterli olmamıştır (Wu vd., 2020). Covid-19 pandemisinin kendisinden önce 2005 yılında Hint Okyanusu bölgesinde meydana gelen tsunami felaketi, 2001 yılında ABD'de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısı, 2009 yılında Meksika'da ortaya çıkarak dünya geneline yayılan domuz gribi salgını gibi krizlerden farklı olarak yaşam aktivitelerini, iş ve seyahat faaliyetlerini küresel ölçekte etkisi altına almıştır (Higgins-Desbiolles, 2020). Öyle ki yeni koronavirüs salgınının patlak vermesi ile birçok insanın ölmesi trajik kayıplara yol açarak insanların yaşamlarındaki bütün rutinleri alt üst etmiştir. Dünya geneline yayılan Covid-19 pandemisi insan yaşamına dâhil olan bütün alanları alt üst ederek hâlihazırda bulunan bütün normları parçalamış ve tüm kurum ve kuruluşların iyi ve kötü yanlarını birer birer teşhir etmiştir. Ortaya çıkan tablo kurum ve kuruluşlara rutinleri ve normları sorgulama, bunları yeniden tasavvur ederek eskiyen ve mevcut gelişmeye adapte olamayanları uzun vadede fayda sağlayacak şekilde dönüştürme fırsatı ve gerekliliği doğurmuştur (Zhao, 2020), ya da bu değişime uyum sağlayamayanları yok etmiştir.

2. Covid-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri

2020 yılının mart ayında Çin'de ortaya çıkan yeni koronavirüs salgınının tüm dünyaya yayılması ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesinden itibaren Covid-19 pandemi süreci kişisel öncelikleri, gelecekteki ihtiyaçları ve toplumsal değerleri değiştirecek kadar güçlü bir krize dönüşmüştür (Christidis vd., 2021). Başta Çin olmak üzere birçok ülkede sınırların kapatılması, evden çıkma yasaklarının getirilmesi gibi uygulamalar ülkelerin ekonomilerinde ve refah seviyelerinde kritik öneme sahip olan başta sağlık, ilaç, gıda, eğitim gibi sektörlerin yanı sıra tekstil, ulaşım, otomotiv, turizm, eğlence gibi pek çok sektörü olumsuz şekilde etkilemiştir. Covid-19'un sektörlere yönelik ilk negatif etkileri, sosyal etkileşimi ön planda olan hizmet sektöründe ortaya çıkmıştır. Sinema-kültür faaliyetleri, eğlence sektörü, ulaşım hizmetleri gibi hizmetlerde Covid-19 pandemisi neticesinde ortaya çıkan sosyal etkileşimdeki azalmalarla birlikte pek çok aksaklık meydana gelmiştir (Deloitte, 2020). Covid-19 pandemisi nihayetinde tüm endüstrileri, tüm sektörleri etkisi altına alarak insan hayatının bütün önemli alanlarında yıkıcı ekonomik ve finansal kayıplara neden olmuş ve ülkeleri büyük bir belirsizlik ile baş başa bırakmıştır (ICAO, 2020). Bazı sektörler pandemi sürecinde iyi bir performans sergilerken bazıları ise oldukça savunmasız kalmıştır (Bouhlal ve Sedra, 2022). Covid-19 pandemisinin bu sektörlerden bazıları üzerindeki etkisi aşağıda değerlendirilmiştir.

2.1. Analiz ve Değerlendirme

Covid-19 pandemisi 21.yüzyılın en büyük sağlık krizine dönüşmüştür. Bu süreçte ortaya çıkan epidemiyolojik göstergeler salgın hastalıkların en gelişmiş sağlık sistemlerini bile alt edebileceğini tüm dünya ülkelerine göstermiştir. Bu süreçte pek çok ülkenin ana hedefi pandeminin yayılmasını önlemek olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde karantina uygulamaları pandemiye önlemek için pek çok ülke tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Covid-19'a bağlı ölümlerdeki hızlı artış Covid-19 aşısına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmalarına yoğunlaşmayı gerektirmiştir (Ethelbhart, 2020). Hasta insanların öksürmesi ile ortaya çıkan damlacıkların solunması, solunum parçacıkları ile kirlenmiş olan yüzeylere temas halinde ellerin yıkanmadan yüze, ağız ve buruna götürülmesi ile bulaşan virüsün yayılmasını engellemek için sosyal mesafeyi korumaya yönelik uygulamalar yaygınlaştırılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Sağlık sektörü, Covid-19 pandemisinin yarattığı kriz ortamıyla karşı karşıya gelen ilk sektör olmuştur. Covid-19 pandemisi ile birlikte sağlık çalışanları ve sağlık işletmelerine tıbbi malzemeler ve ekipmanlar temin eden firmalar açısından yeni tehditler ortaya çıkmış ve oldukça sancılı bir dönem başlamıştır. Bu süreçte sağlık çalışanları yoğun çalışma şartları ve ağır iş yükü ile birlikte hem fiziksel strese maruz kalmışlar hem de hastalığın bulaşması korkusu, arka arkaya yaşanan can kayıpları gibi pek çok nedenle önemli ölçüde psikolojik strese maruz kalmışlardır. Pandemi sürecinde dünya çapında pek çok ülkede hastane kapasiteleri dolmuş ve başta solunum cihazı olmak üzere ekipman sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Covid-19 pandemi sürecinde pek çok ülkenin sağlık sistemi iflas edecek düzeye gelmiş ve sağlık hizmetlerini etkin bir şekilde sağlayamamışlardır (Ersoy ve Ersoy, 2022). Dünyanın dört bir yanında hükümetler, hasta sayılarının hızla artması karşısında sağlık sistemlerinin çökmesini ve toplu ölümleri önlemek için halk sağlığı adına önemli faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmışlardır (Higgins-Desbiolles, 2020). Hastalığın kronik hastalıkları olan kişileri daha fazla etkilemesi sebebiyle kronik hastalıkları daha fazla olan yaşlı nüfus oldukça fazla etkilenmiştir. Örneğin İtalya’da yaşlı bakım evlerinde çok sayıda ölüm meydana gelmiştir. Türkiye’nin nüfus piramidinin genç nüfus ağırlıklı olması ve yaşlıları koruyan ve onlara önem veren bir kültürel yapıya sahip olması inkâr edilemez düzeyde bir avantaj sağlamıştır. Pandemi döneminde hastalanan bireylerin hastanelere giderek uygun bakım koşullarına ulaşmaları, hastalığın ağırlaşması durumunda gerekirse solunum desteği sağlanması açısından özel cihazların kullanılarak yoğun bir destek sağlanması bu dönemin en gerekli sağlık hizmetleri olmuştur (İstanbul Tabip Odası, 2020).

Sağlık sektörü tedarik zinciri, pandemi sürecinde en hassas yönetilmesi gereken alan olmuştur. Çünkü bu dönemde kendini gösterebilecek en ufak aksama hasta ölümleri, sağlık hizmetleri kalitesinin azalması, sağlık çalışanlarında kaygı, stres ve yorgunluk artışı gibi geri döndürülmesi zor hatta imkânsız sorunlara yol açmaktadır. Bu dönemde virüsün etkilerinden korunabilmek adına hijyen, sağlıklı beslenme, vitamin desteği alma, sağlıklı yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi faktörler ön planda tutulmuştur. Virüsün yaydığı hastalık sebebiyle bu dönemde tıbbi maske, dezenfektan, test kiti, ilaç gibi tıbbi malzemelere ve ekipmanlara karşı artan talep karşısında salgın dönemlerinde sağlık tedarik zincirinin etkili yönetiminin önemi ortaya çıkmıştır (Akbal, 2020).

2.2. Gıda Sektörüne Etkisi

Küreselleşme, tüketicilere dünyanın her yerindeki çeşitli ürünlere kolaylıkla ulaşabilme fırsatı sunmaktadır. Günümüzün sanayileşmiş ülkelerinde gıda ürünlerinin ticareti ve lojistiği küresel bir karaktere sahiptir. Bu durum gıda tedarik zincirlerinde meydana gelen aksamaların etkisini daha da şiddetlendirmektedir (Cappelli ve Cini, 2020). Gıda tedarik zinciri, gıdaların tarladan tüketicilerin sofralarına kadar getirilmesini sağlayan üretici, tedarikçi, toptancı, perakendeci ve nakliyeciler gibi katılımcılardan oluşmakta ve tedarik zincirindeki her faaliyet insan ve/veya doğal kaynak gerektirmektedir. Tedarik zincirinin herhangi bir kısmı tehlike altına girdiğinde tüm zincir bu tehlikeden etkilenmektedir. Dolayısıyla tedarik zincirindeki gıda kalitesinin sürdürülebilmesi için katılımcılar arasındaki bilgi akışı oldukça önemlidir (Bendekovic vd., 2015). Son dönemlerde gıda fiyatlarındaki artışlarla birlikte gıda kıtlığına yönelik sinyaller vermekte olan küresel gıda tedarik zincirlerindeki kırılganlık, Covid-19 salgını sürecinde hükümetlerin kapanmaya yönelik uygulamaları neticesinde en üst seviyeye çıkmıştır (Soğancılar vd., 2022). Gıda üretiminde devamlılığın sağlanması, zincirin bu halkasının kopmaması için pandemi döneminde çiftçilere ve tarım işçilerine yönelik kısıtlamalarda bazı muafiyetler getirilmiş olsa da ekim zamanlarında meydana gelen gecikmeler tarımsal üretimde ciddi azalmalara neden olmuştur (Torun Kayabaşı, 2020).

Covid-19 pandemisi en çok gıda sektörünü etkilemiştir, çünkü gıda sektörü diğer sektörlerden farklı olarak gündelik yaşam için vazgeçilmez olan temel tüketim ürünlerini üretmektedir. Covid-19 pandemisinin ekonomideki en önemli sektörlerden biri olan gıda tedarik zinciri üzerindeki etkisi incelendiğinde, tarladan nihai tüketiciye kadar olan bütün tedarik zinciri bileşenlerinin olumsuz bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Pandemi sebebiyle işçilerin hareket kısıtlamalarının artması, gıda üretim tesislerinin belirli olmayan süreler boyunca kapatılması, dünyanın dört bir yanında hükümetlerin malların hava, kara ve deniz taşımacılığında çeşitli kısıtlamalar getirmeleri gibi nedenler gıda ticareti politikalarının kısıtlanmasına ve gıda tedarik zincirinde finansal baskıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Covid-19 pandemisine bağlı olarak, emek yoğun faaliyet gösteren hayvancılık üretimi, bahçecilik, ekim, hasat, ürün işleme ve ürünlerin pazarlara taşınmasında ciddi aksamalar meydana gelmiştir. Dolayısıyla pandemi süreci, tüketicilerin gıdaya erişebilirliği önünde büyük bir engel yaratmıştır (Aday ve Aday, 2020). Covid-19'un etkilerinin gıda üretimine ve hayvansal üretime yansımaları beraberinde gıda güvensizliğini, açlığı ve küresel yoksulluğu getirmiştir. Bu etkiler özellikle gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde daha şiddetli hissedilmiştir (Rahimi vd., 2022) ve bu etki giderek hem fiyatların artışı hem de bazı gıda maddelerine erişimin zorlaşması ile iyice hissedilmektedir.

2.3. İlaç Sektörüne Etkisi

İlaç tedarik zincirinde, ilaçlara ait hammaddeler tedarikçilerden temin edilerek ilaç firmalarına taşınmaktadır. Ürünler bu fabrikalardan alınarak ilaç depolarına buradan ise hastanelere, eczanelere ve sonrasında da hastalara ulaştırılmaktadır (Karagöz Taşkın, 2020). Covid-19 pandemi sürecinde ilaç sektöründe diğer sektörlerden farklı olarak pandemi krizinin çözülmesinde de aktif bir rol üstlenmesi beklenen bir sektör olmuştur. Çin ve çeşitli aşılara yönelik küresel talebin %50'sinden fazlasını karşılayan bir ilaç endüstrisine sahip olan Hindistan (Pinto vd., 2020) gibi hammadde temini bakımından kritik öneme sahip ülkelerin sınırlarının kapatılması, pandemi sürecinin başında ortaya çıkan stok yetersizliği (Zeren ve Boynukisa, 2020), Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık çalışanlarının önemli ihtiyaçları olan koruyucu malzeme ekipmanları ve terapötik ilaçlara yönelik kıtlık ortaya çıkarmıştır (Patrinley vd., 2020).

Bu sürecin beraberinde meydana gelen riskler ve belirsizlik ortamı, ilaç sektöründe faaliyet göstermekte olan firmaların tedarik zincirlerindeki kesintiler, gümrüklerdeki bekleme sorunları, bu dönemde daha da artan ilaç ve gıda takviyelerine olan talebin karşılanmasını zorlaştırmıştır. Pandemi sürecinde firmalar, diğer ülkelerden karşılanan ürünlere ilişkin tedarik sorunlarını coğrafi bakımdan daha yakın ülkelerdeki üreticiler aracılığı ile çözmeye çalışmışlardır (Karagöz Taşkın, 2020). Sağlık sektörü için aşı ve ilaç gibi medikal ürünlerin saklanması bakımından iklimlendirme ve özel saklama koşulları gerektiren depolar oldukça önemlidir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin devamlılığının sağlanması ve nihai tüketiciye güvenle sunulması bakımından tıbbi ilaç depolarının seçimi oldukça kritiktir. Bu bağlamda ele alındığında Covid-19 pandemisi ile birlikte ilaç talebindeki ani artış, ilaç sektörü için stok bulundurmanın ve tedarik yönetiminin önemini ortaya koymuştur (Demirci ve Arıkan, 2021).

2.4. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Etkisi

Tekstil sektörü düşünüldüğünde, Çin adeta dünyanın atölyesi konumundadır. Bu nedenle Çin tüm küresel ve ticaret ağının merkezidir. Tekstil konusunda “İtalya, ‘Avrupa Fabrikası’nın kalbidir; Çin, ‘Asya Fabrikası’nın kalbidir ve ABD, ‘Kuzey Amerika Fabrikası’nın kalbidir.” Dolayısıyla Covid-19 pandemisi nedeniyle buralardaki üretim kesintisi neredeyse tüm ülkelerde önemli bir arz şoku meydana getirmektedir (Baldwin ve Tomiura, 2020). Tekstil sektörünün üretim tesislerinin kapanması, çalışanların işten çıkarılması, sosyal mesafe kısıtlamaları sebebiyle mağazalardaki müşterilerin azalması gibi nedenler önemli mali kayıplara neden olmuştur. Bu nedenle Covid-19 pandemisi tekstil ürünlerinin üretiminde, perakende sektöründe yer alan her bir üye üzerinde sosyal ve ekonomik etkilerini göstermiştir. Büyük bir tekstil pazarı olan ve tekstil girdilerinin en önemli tedarikçilerinden biri olan Çin’de pandemi nedeniyle ortaya çıkan aksaklıklar, tüm küresel pazara yayılmıştır. Bu durum, tekstil ve hazır giyim ihracatı yapan firmaları doğrudan etkisi altına almıştır. Örneğin, İsveçli moda markası H&M pandemi dolayısıyla Çin’deki 45 mağazasını kapattığını duyurmuştur. Aynı şekilde GAP, Hugo Boss, Adidas, Ralph Lauren gibi markalar da aynı sebeple Çin’deki mağazalarını kapattıklarını kamuoyuna ilan etmişlerdir (Chakraborty ve Biswas, 2020). Öte yandan dünyanın en büyük markalarından bazılarını tedarik eden ve ülkenin toplam ihracatının %84’ünü tekstil firmalarının oluşturduğu Bangladeş (The Guardian, 2020), Hindistan, Honduras, Kamboçya, Etiyopya gibi düşük maliyetle tedarik ve tekstil üretimi yapan ve sağlık sistemlerinin yetersiz olmasının yanı sıra genellikle yoksul olan ülkelerde Covid-19 pandemisi nedeniyle hazır giyim endüstrisindeki sipariş iptalleri, bu ülkelerdeki tekstil fabrikalarında çalışan insanlar için işsizlik, açlık ve hastalık anlamına gelmektedir (Amed vd., 2020). Covid-19 pandemisi ile sarsılan tekstil sanayisinde, insanların tekstil ve hazır giyim ürünlerine taleplerini azaltması ile birlikte üretim kapasiteleri düşürülmüş ve kimi işletmeler yarı zamanlı üretime geçerken kimi işletmeler üretimlerini durdurmuştur. Ayrıca bu süreçte bazı işletmeler hastalıktan korunmak için sıklıkla tercih edilen maske, sağlık çalışanları için de tulum ve bone gibi ürünler üretmeye başlamışlardır (Taştekin, 2021) ve böylece pandemi sürecinin etkilerini azaltmaya çalışmışlardır.

2.5. Otomotiv Sektörüne Etkisi

Küresel ekonomilerdeki yeri ve önemi dolayısıyla “Sanayilerin Sanayisi” yakıştırması yapılan otomotiv sektörü petrol, lastik, cam gibi pek çok endüstri kolu ile iç içe olan ve aynı zamanda bu endüstri kollarına yön veren bir sektör konumundadır. Küresel rekabetin en yoğun yaşandığı, teknolojik gelişmelerin ilk uygulandığı, üretim yöntemlerinin en hızlı değiştiği bir sektör olan otomotiv sektörü, önemli bir istihdam alanı yaratarak ülkelerdeki işsizlik sorunlarının azaltılmasında önemli katkılar sağlamaktadır (Çınar ve Yalçın, 2022). Otomotiv sektörü, sektörde çalışan işgücü kaynağının insan olması sebebiyle Covid-19 pandemisinden önemli ölçüde etkilenen sektörlerden biri olmuştur (Ahmadi ve Abbadi, 2020). Uluslararası tedarik zincirindeki kopmalar, otomobil sektöründe büyük ölçüde sorunlara neden olmuştur. Örneğin, Covid-19 pandemisi nedeniyle Çin’den parça tedarik edemeyen Hyundai, Kore’deki 7 fabrikasında üretimini durdurma kararı almıştır. Ayrıca Japon otomobil firmaları olan Nissan, Honda Motor dâhil pek çok küresel otomobil üreticisi Çin’deki fabrikalarının bazılarında üretimlerini askıya almak zorunda kalmışlardır (Ekonomist, 2020).

Pandemi döneminde pek çok endüstriyel sektörde olduğu gibi otomobil şirketleri de çoğunlukla parça eksikliği nedeniyle faaliyetlerini durdurmuştur (Fernandes, 2020). Önemli bir otomobil parçası tedarikçisi olan Çin'in Covid-19 pandemisi nedeniyle 2 ay boyunca tedarik zincirini durdurması, otomobil fiyatlarının küresel boyutta artmasına neden olmuştur (Akkartal, 2022). Çin'deki tedarikçilerden elektronik sistemler için gerekli olan piller, çipler, yarı iletkenler gibi gerekli bileşenlerin temin edilememesi otomotiv tedarik zincirini zayıflatmıştır. Covid-19 pandemisi, neredeyse tüm Avrupalı otomobil üreticilerine belirli bir süre boyunca üretimlerini askıya almalarından başka bir seçenek bırakmamıştır. Örneğin Fransız otomobil üretici Renault, 2020 yılının ilk çeyreğinde Fransa'daki 12 üretim tesisini kapatmış ve 18.000'den fazla çalışan bu süreçte işsiz kalmıştır. Alman otomobil üreticisi BMW, Avrupa ve Güney Afrika'daki üretim tesislerinin birçoğunu kapatmak zorunda kalmıştır. Volkswagen 2020 yılının ikinci çeyreğinde "Üretimi beklenen piyasa dalgalanmalarına göre sürekli olarak uyumlu hale getirmek" amacıyla montaj hatlarını kapatmak zorunda kalmış, yine Alman otomobil üreticilerinden Audi de araba, ticari araç ve kamyonet fabrikalarında üretimlerini ve idari hizmetlerini askıya almıştır (Sneci, 2021).

Covid-19 pandemisi dolayısıyla üretim tesislerinde alınmış olan tedbirlerin yanı sıra talepte meydana gelen azalma, otomotiv sanayiinde önemli bir maliyet yüküne yol açmıştır. Salgın dolayısıyla alınan önlemlerden kaynaklanan verim kaybı, otomotiv sanayiinde finansal açıdan kalıcı etkilere yol açmıştır. Ana sanayide karşılaşılan tedarik süreçlerindeki kesinti ve aksamalar, üreticileri farklı alternatiflere yönlendirmiştir. Bu dönemde tedarik değer zincirleri kısalmış ve tedarikçi çeşitliliği artmıştır (Yenigün, 2020). Pandemi sürecinde yaşanan bu ve benzeri sorunların etkisi hala devam etmektedir. Örneğin hâlâ sıfır araç almak isteyen bir müşteri istediği aracı hemen alamamakta, belli bir süre beklemekte ve fiyatı da teslim aldığı günkü fiyat olmaktadır.

2.6. Turizm Sektörüne Etkisi

Covid-19 pandemisi ile birlikte dünya benzeri görülmemiş bir acil durum ile karşı karşıya kalırken hemen hemen tüm ülkelerde getirilen seyahat yasaklamaları uçakların ve turistlerin hareketliliğini minimuma indirerek, otellerin kapanmasına ve turizm sektörünün önemli bir darbe almasına neden olmuştur (UNWTO, 2020). Covid-19 pandemisi, ülke ekonomilerinin yapı taşı konumunda olan turizm sektörü açısından hiç beklenilmeyen bir durumu beraberinde getirmiş, bir dönüm noktası yaratarak sektörü çöküşe sürüklemiştir. Hem uluslararası hem de iç turizmin fiilen durdurulması ile birlikte Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2020 yılında "Krizden en çok etkilenen sektör bizim sektörümüzdür." iddiasında bulunmuştur (Higgins-Desbiolles, 2020). Seyahat engelleri, karantina önlemleri, sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalar pandemi sürecinde hayatı durma noktasına getirmiştir. Seyahat acentalarının, ulaşım firmalarının, konaklama işletmelerinin faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldığı bu süreçte turizm sektörü derin bir yara almıştır (Ertaş ve Yağcı, 2020). Pandemi dolayısıyla acil sağlık önlemlerinin alınması, insan hareketliliğinin kısıtlanması, ülkeler arası seyahatlerin sıkı bir şekilde kontrol altına alınması turizm destinasyonlarını etkilemiş; otellerin, plajların, tatil köylerinin, turistik cazibe merkezlerinin boş kalmasına neden olmuştur (Bhuiyan ve Darda, 2022). Koronavirüs'ün yayılmasının ilk aylarında dünya genelinde uygulanan kısıtlamalarla birlikte özellikle turizm ve seyahat sektörüne yönelik çevrimiçi alışveriş sorgulamalarında da önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir (Influencer Marketing Hub, 2020).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) Covid-19 pandemisi dolayısıyla turizm faaliyetlerinin 2020 yılında dünya genelinde 2019 yılının aynı dönemine göre % 70 azaldığını, küresel turizm endüstrisinin gelir kaybının 730 milyar dolar civarında olduğunu bildirmiştir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) ise 2020 yılında yaptığı araştırma ile küresel ölçekte Covid-19 pandemisi nedeniyle 98 milyon ile 197,5 milyon aralığında turizm çalışmasının işini kaybetme riski ile karşı karşıya geldiğini ortaya koymuştur (TÜRSAB, 2020). Bunun yanı sıra otel ve turizm sektörünü olumsuz etkileyen temel faktörlerden biri de iş güvencesidir. Covid-19 pandemisi ile birlikte insanların evlerine kapanmaları ve pandemi kapsamında alınan önlemler neticesinde sektör yapısının ortaya çıkan ekonomik etkiler karşısında savunmasız hale gelmesi, sektör çalışanları için yüksek düzeyde iş güvencesizliğine ve iş istikrarsızlığı algısına neden olmuştur (Sun vd., 2022).

2.7. Tüketim Harcamalarına Etkisi

Covid-19 pandemi sürecinde hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla getirilen sokağa çıkma yasağı, alışveriş merkezleri gibi sosyal mesafenin hiçe sayılabildiği alanların kapatılması gibi uygulamalar insanları ihtiyaçlarının karşılanamamasına yönelik korkuya ve paniğe sevk etmiştir. Yasakların süresinin belirsizliği içinde kendilerini güvende hissetmek isteyen insanlar (Zülfikar ve Özmen, 2020) satın alma davranışlarını, gelecekte de hazır bulundurmaya amacıyla tıpkı savaş zamanlarındakine benzer şekilde “kiler stoğu”na yönelik davranışa dönüştürmüşlerdir. Bu nedenle pandemi döneminde tüketilen ürün kategorilerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle ihtiyaç duyulduğu anda hazır halde bulunabilen ve uzun raf ömrüne sahip un, makarna, bakliyat, bisküvi, konserve gibi ürünler (Zwanka ve Buff, 2021); tuvalet kâğıdı, dezenfektan, bebek bezi, temizlik ürünleri gibi hijyen ürünleri bu dönemde evlerde en çok stoklanan ürünler olmuştur (Zülfikar ve Özmen, 2020). Pandemi sürecinde ne kadar süreceği belli olmayan evde kalma zorunlulukları ve bu durumun yaratmış olduğu belirsizlik, tüketicileri sürekli dışarıdan yemek sipariş etmektense evlerinde kendi gıda ihtiyaçlarının üreticisi olmaya yöneltmiştir. Tüketiciler bu dönemde ekmeleklerini evde yapmaya, sebze ve bitki yetiştirebilmek için evlerinde daha fazla bahçe işi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde insanların daha sağlıklı yiyecekler tercih etme, giysi seçiminde daha bilinçli davranma eğilimleri de artmıştır (Kotler, 2020).

Covid-19 krizi ile birlikte meydana gelen ekonomik şokun büyük bir kısmı tüketimdeki çöküş ile ilgilidir. Tüketimdeki çöküş çoğunlukla insanlarla temastan kaçınmak, sosyal mesafeyi korumak gibi nedenlerle tüketim tercihlerindeki değişikliklere ve pandeminin neden olduğu gelir ve servet kaybına dayanmaktadır. İstihdam ve gelirdeki azalışlar tüketici harcamalarını azaltmaktadır. Gelir kaybının büyük bir kısmı, bazı ülkelerde belirli faaliyetlerin durdurulmasından kaynaklanmaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020). Pandemi dönemi boyunca insanların evlerinden çıkmamaları trafikteki araba sayısının azalmasını ve böylelikle egzoz salınımının da azalmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra fabrikalardaki güç talebinin azalması ile fosil yakıt kullanımının önemli bir düzeyde düşürülmesi çevre kirliliğinin azalmasına yardımcı olmuştur. Turistik bölgelerdeki kalabalığın azalması ile de deniz, orman ve plajlardaki kirlilik azalmış ve tüm bunlar neticesinde ekosistem canlılığının arttığı ve ozon tabakasının belirli bir ölçüde iyileştiği belirlenmiştir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi ülkeleri adeta bir yıkıma götürürken dünya ekosistemine de kendini iyileştirme fırsatı yaratmıştır (Chakraborty ve Maity, 2020).

2.8. Eğitim Faaliyetlerine Etkisi

2019 yılında ortaya çıkarak dünya geneline yayılan Covid-19 pandemisi ile birlikte ülkelerin hastalığın yayılmasını önleme kapsamında yürüttükleri stratejilerden biri de geleneksel yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime dönüştürmek olmuştur (Al Lily vd., 2020). Eğitim kesintilerini en az seviyeye indirmek ve en savunmasız ülkelerde eğitimin sürekliliğini kolaylaştırmak adına gerekli desteği sağlayan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 2020 yılında, Covid-19 pandemisi ile birlikte 100'den fazla ülkenin okul kapatma uygulamasına geçtiğini ve 1,5 milyardan daha fazla öğrencinin bu durumdan etkilendiğini bildirmiştir (UNESCO, 2020).

Okulların kapanması ile birlikte mevcut korku, endişe ve kaygı ortamına ek olarak sürekli evde kalan çocuklar sosyalleşememe, motivasyon düşüklüğü gibi sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir (Çiçek vd., 2020). Bununla birlikte internet ve ağ erişiminde alt yapı eksikliği, her öğrencinin tablet, bilgisayar, akıllı telefon gibi cihazlara erişimlerinin olmamasına yönelik yetersizlikler ve hazırlıksızlıklar eğitimi büyük ölçüde tehlikeye atmıştır (Al Lily vd., 2020). Öğrencilerin eğitim hayatlarının önemli bir kısmını altüst eden Covid-19 pandemisi aslında eğitim alanında büyük bir kriz yaratmakla birlikte, ülkelere okul eğitimlerinde neyin, nasıl, nerede öğrenileceğine odaklanmaları gerektiğini görme fırsatı vermiş ve gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Zhao, 2020).

Covid-19 pandemi sürecinde altyapı bakımından yetersiz olan eğitim kurumları elverişli koşullara erişebilmek için yazılım ve donanımına ciddi boyutta harcamalar yapmak, kurulacak olan yeni sistemin nasıl kullanılacağını öğretmen ve öğrencilere anlatmak için mevcut sistemin tanıtıldığı web sayfaları ve eğitim videoları hazırlamak zorunda kalmışlardır (Durak vd., 2020). Bunun yanı sıra pandemi döneminde öğrencilerin dijital teknolojilere ve uzaktan eğitim için gerekli ekipmanlara erişimlerinde karşılaştıkları sorunlar fırsat eşitsizliğine yol açmıştır (Saran, 2020). Bu bağlamda eğitim kurumlarının ve eğitim faaliyetlerine erişilebilirliğin Covid-19 pandemi şartlarına uyum sağlayacak hale getirilmesi ihtiyacı, cevaplanması gereken pek çok soruyu da beraberinde getirmiştir. Covid-19 pandemisi eğitim sistemlerinin birer unsuru olan öğretmenlere, kurum müdürlerine ve yetkililere bu süreçte uyum sağlanması bağlamında en kısa sürede ne gibi hazırlıklar yapmaları gerektiği, öğrencilerin alanlarına ve eğitim düzeylerine göre ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğine ilişkin sorulara cevap verecek bir bakış açısı ortaya koymalarını gündeme getirmiştir. Ortaya konulacak bu bakış açısının aynı zamanda mevcut krizin etkin bir şekilde yönetilmesinde ilgililere rehberlik etmesi bakımında da büyük bir önem arz etmektedir (Daniel, 2020). Covid-19 pandemisi sürecinde eğitim kesintileri ile mücadele kapsamında uzaktan eğitim sistemine Çin'den sonra ikinci sırada başlayan Türkiye'de 18 milyondan daha fazla öğrenci için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile 23 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitime geçilmiştir. 3,1 milyar tıklanma sayısı ile Türkiye'de en çok ziyaret edilen internet sitesi olan EBA sistemi, dünyada ise en çok ziyaret edilen 3. eğitim sitesi olmuştur (MEB, 2020).

2.9. Finans Sektörüne Etkisi

Bir ekonominin dış istikrarını korumada döviz kuru oldukça önemlidir. Döviz kuru ihracat, rekabet gücü, ticaret dengesi, dış borç, sermaye akışı gibi finansal unsurlarla doğrudan ilişkili olduğundan, döviz kurunda istikrarın sağlanması politika yapıcılarının temel kaygılarından biridir. Pandemi gibi krizler dolayısıyla ekonomilerde meydana gelen sermaye çıkışları ve piyasa duyarlılığı, döviz kuru dalgalanmalarına ve para biriminde değer kaybı yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Covid-19 pandemisi de finansal piyasaları önemli ölçüde etkileyen bir kriz olmaktadır (Padhan ve Prabheesh, 2021).

Covid-19 pandemisi finansal piyasada küresel ya da yerel düzeyde ele alındığında finansal krize yol açan bir şok olarak kabul edilmektedir (Fajri vd., 2022). Covid-19 pandemisi sürecinin yarattığı belirsizlik ortamı ve ekonomik istikrarsızlık, birçok insanın finansal güvensizlikle mücadele etmesine neden olmuştur (Fa-Kaji vd., 2022). Covid-19 pandemisi enflasyon ve işsizlik oranında artış, büyüme oranının düşmesi, bütçe ve ödemeler dengesinin bozulması, dış finansman zorlukları gibi sorunları gündeme getirerek ülke ekonomilerinde olumsuzluklar yaratarak küresel bir krize yol açmıştır. Ülkeler pandeminin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ile mücadele edebilmek için para ve maliye politikalarını devreye sokmuşlardır. Pandemi ile mücadele sürecinde maliye politikaları aracılığı ile mali önlem paketleri devreye sokulmuş, piyasaya likidite desteği verilmesi, borçların ve kredilerin yeniden yapılandırılması, düşük faizli kredi uygulamaları gibi para politikası uygulamaları devreye sokulmuştur. Ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Avrupa Merkez Bankası (ECB) gibi finansal kuruluşlar kredi destek paketlerinin sunulmasına ilişkin faaliyetlerde bulunmuşlardır (Arabacı ve Yücel, 2020).

Pandemi sürecinin etkilerinin şiddetine bağlı olarak tüketimde olduğu gibi, yatırımlardaki düşüş de o kadar büyük olmaktadır. Firmalar üretim için bir girdi olarak sermayeye ihtiyaç duyduğundan yatırımlardaki düşüş ne kadar önemli olursa, gelecekteki çıktıdaki azalma da o kadar büyük olmaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020). Koronavirüs, uzun karantinalara yol açarak tüketici harcamalarını ve en kırılgan, tüketiciye bağımlı sektörlerin faaliyetlerini büyük ölçüde zorlamıştır. Dünya ekonomisi koronavirüs salgını ile birlikte 2020 yılında %4 küçülmüştür. Bu oran, küresel finansal krizlerdeki daralmanın neredeyse iki katıdır (Oxford Economics, 2020). Covid-19 pandemisi tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi Euro bölgesi ülkelerinde de tahvil, hisse senedi, döviz ve para piyasalarında meydana gelen beklenmeyen fiyat hareketlerinin yanı sıra finansal ve mali daralmalara yol açmıştır. Avrupa Merkez Bankası (ECB), piyasalarda meydana gelen dalgalanma ve likidite daralmalarına karşı tedbirler alarak, 2020 yılı mart ayında 750 milyar Euro ile uygulamaya başlanılan “Pandemi Acil Varlık Alım Programı (PEPP)”ı ilan etmiştir (Küçüköğlü, 2021).

2.10. Üretim Etkisi

Covid-19 pandemisi, pandeminin ilk çıktığı ülke olan ve küresel üretim bakımından büyük bir öneme sahip olan Çin’de, daha sonra ise tüm dünya üzerinde üretimde daralmalara neden olmuştur (Koyuncu ve Meçik, 2020). Tedarik zincirinde meydana gelen aksaklıklar ve salgını önlemeye yönelik uygulamalar, üretimin ve istihdamın azalmasına yol açarak bütün sektörlerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur (Çınar ve Yalçın, 2022). Tüm dünyada sosyal mesafe kurallarının ve evden çıkma yasaklarının uygulandığı, insanların evlerinden çalıştığı, fabrikaların kapandığı ve üretimlerin durduğu Covid-19 pandemi döneminin küresel boyutta ortaya koyduğu tablo, 2. Dünya Savaşı’ndan itibaren görülen en büyük ekonomik şok olarak değerlendirilmektedir (Nakıboğlu, 2020). Üretim, hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun her ülke için gerekli bir faaliyettir. Covid-19’un hızla yayılması neticesinde izolasyon çabaları ülkeleri, gerek sokağa çıkmaya yönelik gerekse ülke sınırlarında giriş çıkış hareketliliğine ve dolayısıyla uluslararası ticarete getirilen kısıtlama ve yasaklara yönelik pek çok önlem almaya zorlamıştır. Dolayısıyla salgın döneminin yarattığı tedirginlik ile birlikte neredeyse tüm ülkelerdeki üretim faaliyetleri önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde pek çok işletme, fabrikalarını kapatmak zorunda kalmış ve bu durum da üretim faaliyetlerinde önemli bir aksaklık meydana getirmiştir (Torun Kayabaşı, 2020). Pandemi kapsamında alınan önlemler neticesinde pek çok fabrika ve iş yerinin kapanması ya da kısmi süreli çalışması, insanların işlerinden ayrılmasına ya da ücretsiz izin almalarına neden olmuştur. Bu süreçte hükümetlerin işlerinden ayrılan ya da ücretsiz izne ayrılan kişilere yardım yapmaları kaçınılmaz olmuştur. Tüketimin devam etmesine karşın reel üretimin çok fazla azaldığı pandemi döneminde yapılan devlet destekleri bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur (Pehlivan vd., 2021).

Covid-19 pandemisinin Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından belirlenen ileri üretim merkezleri olarak belirlenen Michigan-Detroit, Amerika Birleşik Devletleri- New England, İtalya-Lombardiya, Türkiye-İstanbul, İspanya-Bask, Güney Kore- Ulsan, Danimarka-Kopenhag bölgelerinde hızla yayılması tedarik zinciri kesintilerine yol açarak üretimlerin durmasına neden olmuştur (WEF, 2020). Covid-19 pandemisinin küresel üretim üzerindeki olumsuz etkisi oldukça şiddetli olmuştur. Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO), 2019 yılında genel bir yavaşlama kaydedilen küresel imalat çıktısının Covid-19 pandemisinin yarattığı küresel ekonomik krizle daha da düştüğünü bildirmiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde küresel üretim çıktısında %6 oranında düşüş kaydedilirken bu oran bir sonraki çeyrekte gözle görülür bir düşüş ile %11,2 oranında gerçekleşmiştir. Sanayileşmiş ekonomiler ise 2020 yılının ilk çeyreğinde %2,4'lük daralma sonrasında ikinci çeyrekte %16,4'lük üretim düşüşünün meydana geldiğini bildirmişlerdir. Covid-19 pandemisi, dünyanın en büyük üreticisi konumundaki Çin'in imalat sektörünü de 2020 yılının ilk çeyreğinde %13,9'luk benzeri görülmemiş bir düşüşle oldukça derinden etkilemiştir (UNIDO, 2020). Deloitte (2022) raporlarına göre; Alman imalat firmalarının yaklaşık %90'ının özellikle Çin, ABD ve Avrupa'daki müşterilerden gelen sipariş kesintileri ve arzda meydana gelen kıtlık sebebiyle pandemi döneminin yarattığı kesintilerden zarar gördüğünü (Deloitte Türkiye, 2020) belirtmektedir.

2.11. Reklam Sektörüne Etkileri

Değişen ortamların yeni şartlarına hızla adapte olabilmek yeteneği reklamcılık sektörü için önemli bir ihtiyaçtır. Covid-19 pandemisi reklam sektörünün oldukça zorlu zamanlardan geçmesine yol açmıştır. Pandemi sürecinin başlaması ile birlikte birkaç ay içerisinde dünyanın büyük bir bölümünde reklam harcamalarının önemli ölçüde azaldığı görülmüştür (Taylor, 2020). Pandemi döneminde eskisi gibi dışarıya çıkamayan tüketiciler bu dönemde çok fazla reklama maruz kalmışlardır. Kişisel satış faaliyetlerini etkileyen pandemi dönemi, işletmelerin kişisel satış faaliyetlerini sosyal medya mecralarında sürdürmeye sevk etmiştir (Şen, 2021).

Medya üzerinde büyük bir etki yaratan Covid-19 pandemi sürecinin etkileri her alanda eşit düzeyde olmamıştır. İnsanların pandemi sürecinde evlerinde geçirdikleri sürenin artması bazı sektörlerle yönelik reklam harcamalarının artmasına neden olurken bazı sektörlerin reklam harcamalarında ise azalmaya neden olmuştur. İnsanların evlerinde geçirdikleri sürenin artmasıyla bağlantılı olarak haberlere olan ilginin de artması, haber sektöründeki reklam harcamalarında pandemi öncesi döneme göre % 52 oranında artışa yol açmıştır. Ayrıca, hobilere yönelimin artması ile hobi ve ilgi alanlarına yönelik reklam harcamalarında %31 oranında, bilgisayar ve internet kullanımındaki artışa bağlı olarak bilgisayar ve teknoloji içerikli reklam harcamalarında %14 oranında, eğitimlerin online şekilde uygulanması sebebi ile eğitim içerikli reklam harcamalarında ise %13 oranında artış gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra Covid-19 pandemi süreci, pek çok sektörün reklam harcamalarını kısmaya zorlamıştır. İnsanların bu süreçte evlerinde kalarak tatil planlarını ertelemek zorunda kalmaları, hükümetlerin kapanmaya yönelik uygulamaları neticesinde otel, tatil köyü gibi yerlerin kapanması turizm sektörünü oldukça derinden etkilemiş ve bu sektördeki reklam harcamalarının %65 azalmasına neden olmuştur. Ayrıca spor alanındaki (%40), bilim alanındaki (%26), aile ve ebeveynlik alanındaki (%24) reklam harcamalarında da gözle görülür düşüşler meydana gelmiştir (Influencer Marketing Hub, 2020).

Covid-19 pandemisi ile birlikte insanların ihtiyaçları ve öncelikleri değişiklik göstermiştir. Bu durum, işletmelerin reklamlarda kullandıkları yaratıcı stratejilerin ve reklam çekiciliklerinin de değişmesine yol açmıştır. İşletmeler marka değerini ve müşteri sadakatini koruyabilmek adına hedef kitlenin beklenti ve ihtiyaçlarına göre oluşturulan mesajlara yer verme stratejisine yönelmişlerdir. İnsanların sürekli evde durmalarından kaynaklanan internet ve haberleşme gereksinimindeki artış, GSM operatörlerinin pazarlama iletişimine yönelik faaliyetlerine hız kazandırmalarına neden olmuştur (Cılızoğlu vd., 2020: 281). Ayrıca Covid-19 pandemisi markaları, reklam politikalarını değiştirmeye sevk etmiştir. Markalar insanların sosyal mesafeyi korumalarına ve sağlıklarına dikkat etmelerine yönelik “evde kal”, “sosyal mesafeyi koru” gibi mesaj içerikleri ile topluma yön gösteren ve güven veren reklam mesajlarından ve çekiciliklerinden faydalanmışlardır (Altınbilek Yalçınkaya ve Sabuncuoğlu İnanç, 2021).

2.12. Eğlence Sektörüne Etkisi

Covid-19 pandemisinde “evde kal” uygulamalarına maruz kalan insanların günlük alışkanlıklarında değişiklikler meydana gelmiş ve gündelik yaşamdaki pek çok aktivite dijital ortamlara taşınmıştır. Özellikle sosyal medya, pandemi döneminde insanların hiç olmadığı kadar fazla zaman harcadığı bir mecra olmuştur. 2020 yılında özellikle sabah 09:00 ile akşam 17:00 saatleri arasında sosyal medya kullanımında artış görülmüştür. Tüketicilerin sosyal medya kullanımının artması ile birlikte markaların müşterileri ile futbolcuların, sanatçıların, müzisyenlerin hayranları ile sosyal medya etkileşimlerinde de önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu süreçte “yüz yüze” toplantılar için Zoom uygulaması; müzik, fotoğraf ve video paylaşımı için YouTube, TikTok, Instagram ve Facebook gibi uygulamaların kullanımı artış göstermiştir (Teague ve Smith, 2021).

Covid-19 pandemi döneminde evden çıkma yasaklarının uygulanması pek çok konser, sergi, tiyatro gibi organizasyonların iptal edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla pandemi sürecinde eğlence faaliyetlerinin fiziki mekânları dijital ortamlara dönüşmüştür. Sanatçılar bu dönemde Instagram gibi canlı yayın özelliği olan sosyal medya hesapları üzerinden çevrim içi ortamlarda dinleyicilerine akustik performanslar ile konserler vermeye başlamışlardır. Böylelikle konser salonlarındakinden daha fazla kitleye hitap etmeye başlayan sanatçıların karşılaştıkları büyük ilgi neticesinde firmaların sponsorlukları eşliğinde çevrim içi konserlere devam etmişlerdir. Covid-19’dan en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya’da, ülkesine destek olmak için İtalya’nın Milano kentinde yer alan Duomo Katedrali’nde 25 dakika boyunca YouTube kanalı üzerinden çevrim içi konser düzenleyen İtalyan tenor Andrea Bocelli’yi dünyanın pek çok ülkesinden 25 milyondan fazla kişi seyretme fırsatı bulmuştur (Kaya Deniz, 2020).

Pandemi sürecinde izole bir yaşam sürdüren ve dizi, film içeriklerine olan taleplerini artıran insanlar dijital dünya ile etkileşimlerini artırmışlardır. Dijital platformlar pandemi öncesi döneme göre daha fazla izleyici ve dinleyici ile buluşmuştur. Özellikle dizi, film, belgesel gibi medya hizmeti sağlayan Netflix, BluTV, Disney+ ve Amazon Prime Video gibi uluslararası dijital platformlar bu dönemde üye sayılarını artırmışlardır (Erdem ve AYTEKİN, 2021). Bunun yanı sıra evde geçirilen vaktin artması ve eğlence sektöründe meydana gelen sert düşüş pandemi döneminde üyelik modeli sağlayan Spotify gibi dijital müzik platformlarına da 2020 yılının mart ve nisan aylarında ilgi artmaya başlamıştır (Birecik TSO, 2021). Bu dönemde kazanılan alışkanlıkların birçoğu hâlâ devam etmektedir.

2.13. Taşımacılık ve Ulaştırma Sektörüne Etkisi

Taşımacılık ve ulaştırma sektörü, uluslararası boyuta sahip bir sektör olmakla birlikte toplumsal, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Gerek şehir içinde gerek ülkeler arası bağlantı sağlanarak insan hareketliliğinin kolaylaştırılmasında ve yerleşim alanlarının gelişmesinde ulaştırma sektörü kilit bir role sahiptir (Oral ve Kıpık, 2019). Bunun yanı sıra ulaştırma ve taşımacılık, salgın hastalıkların yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Tarih boyunca salgınlar incelendiğinde; Yersinia pestis adındaki hayvansal bir bakterinin neden olduğu hıyarıklı (bubonik) vebanın Çin'den Avrupa'ya ticaret ile bulaştığı, 1957 yılında 20 ülkeye yayılan Asya gribinin kara ve deniz yoluyla yayıldığı, 1968 yılındaki Hong Kong grip salgınının hava yolculuğu aracılığı ile yayıldığı ve tüm dünya için büyük bir tehdit ortaya çıkardığı görülmektedir (Shrestha vd., 2020). Bu bağlamda bulaşıcı bir hastalık olan Covid-19 hastalığının yayılmasını önlemek için alınan tedbirlerinden olan sosyal izolasyon ve hareket kısıtlamaları, küresel boyutta ulaşım faaliyetleri üzerinde belirgin bir olumsuz etkiye neden olmuştur. Ulaşım ve seyahat arz ve talebinde meydana gelen yapısal değişiklikler ulaşım sisteminin sürdürülebilirliği üzerinde zorluklar yaratmıştır (Christidis vd., 2021). Salgın hastalıklar insan hareketliliğinin ve sosyal etkileşimin çok fazla olduğu alanlarda daha çabuk yayıldığından otobüs, metro, uçak, tren gibi toplu taşıma araçları ve gar, havaalanı, liman gibi ulaşım merkezleri salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için önemli noktalar (Erkek ve Çabuk, 2021). Bu bağlamda pandemi döneminde sosyal mesafe kurallarının uygulanması, maske takma zorunluluğunun getirilmesi, ulaşım araçlarının düzenli aralıkla dezenfekte edilmesi gibi çeşitli önlemler alınmasına rağmen, insanlar toplu taşıma araçlarının kullanımını azaltarak özel araçlarını kullanmayı tercih etmişlerdir (Erbaş, 2020).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'nün 2020 yılı hava taşımacılığı verilerine göre; dünya genelinde toplam uçuş (yolcu ve kargo) sayısı 2019 yılında yaklaşık 13,48 milyon iken 2020 yılında yaklaşık 5,27 milyona düşerek %60,8 oranında azalmıştır (ICAO DATA, 2020). Pandemi döneminde dünya genelinde uçuşların durdurulması, sınır kapılarının kapatılması sebebiyle kendi içlerine kapanan ülkelerin gıda, enerji kaynakları, tıbbi malzeme, endüstri için gerekli olan hammadde ve nihai ürünler gibi ihtiyaçların karşılanmasında deniz taşımacılığının önemi ortaya çıkmıştır (Kuzu, 2020). Gemilerin karaya en az bağımlı şekilde faaliyet gösteren taşıtlar olması sebebiyle (Marine Deal News, 2020), deniz taşımacılığı sektörü en izole, en güvenilir ve sosyal mesafe kurallarına en çok uyan sektör olmuştur. Ayrıca uluslararası bir sektör olması ve ülkelerin ihtiyaçlarının %87'sinin gemilerle taşındığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Covid-19 pandemi döneminde ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında deniz taşımacılığı en verimli taşımacılık olarak kendini göstermiştir (Ergenç, 2020). Ancak, pandeminin gerektirdiği şartlar bağlamında değerlendirildiğinde gemilerin limana yanaşmaları öncesinde karantina tedbiri kapsamında 14 gün boyunca demirleyerek bekletilmesi nedeniyle yaşanan gecikmeler, liman personel sayısının azaltılması dolayısıyla yükleme ve tahliye işlemlerinin uzaması, seyahat kısıtlamaları dolayısıyla mürettebat değişimlerinde sorunlarla karşılaşılması gibi olumsuzluklar da beraberinde gelmiştir (Kuzu, 2020). Ayrıca fabrikaların ve montaj hatlarının kapanmasının ardından talepte meydana gelen azalmalarla birlikte konteyner taşıyıcılarının ve üreticilerinin deniz ticareti yollarındaki filolarını %30 oranında azaltmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Avrupalı otomobil üreticileri pandemi nedeniyle sekiz kat artış gösteren deniz taşımacılığı fiyatı ile daha önce benzeriyle karşılaşmayan bir fiyat artışı ile uğraşmak zorunda kalmışlardır (Sneci, 2021).

Covid-19 pandemisi demir yolu yük ve yolcu taşımacılığını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Covid-19 pandemi döneminde diğer taşıma türlerinde meydana gelen talep azalışı demir yolu taşımacılığında da önemli oranda kendini göstermiştir. 18 Mart 2020'de Avrupa Komisyonu temsilcilerinin ve Avrupa Birliği ülkeleri ulaştırma bakanlarının bir araya gelerek ürün hareketliliği ve demir yolu tedarik zincirinin güvence altına alınması amacıyla imzalanan anlaşmada, üye ülkelerde faaliyet göstermekte olan yük trenleri sayısında artış beklendiği kaydedilerek, Covid-19 pandemisinin demir yolu alt yapı çalışmalarını aksatmaması için gerekli önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Covid-19 pandemi döneminde kara yolu taşımacılığının durumu da durum diğer taşımacılık türlerinden farklı olmamıştır. Özellikle yük taşımacılığında uluslararası sınırlarda geçiş uygulamalarına ilave kontrollerin eklenmesi araç kuyruklarında uzamaya, taşımalarda ise gecikmelere neden olmuştur. Söz konusu gecikmeler, navlun fiyatlarının artmasına yol açmıştır (Okumuş, 2020).

2.14. Konut Sektörüne Etkisi

İnsanların barınma gereksinimlerini karşılayan ve genellikle kapalı bir mekân olarak tanımlanan konut, tarih boyunca hava koşullarının etkisinden ve vahşi hayvanlardan korunabilmenin yanı sıra üretim gerçekleştirilebilmek için yaşanılan zamanın koşullarına göre çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. İnsanların barınma ihtiyaçlarını karşılayan konut; ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel bağlamda doğrudan devletin müdahil olduğu bir konudur. Toplumda konut ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin olması, toplumun tüm kesimini etkileyen bir sorun teşkil etmekte ve devletin daha etkin konut politikaları geliştirmesini gerektirmektedir (Önver, 2016).

Covid-19 pandemi döneminde olduğu gibi makroekonomik koşullarda meydana gelen hızlı gerilemeler konut piyasasının talep yönünü etkisi altına almaktadır. Pandemi döneminde yetkililerin uyguladıkları evden çıkma yasakları neticesinde emlakçıların faaliyetlerini yerine getirememesinin yanı sıra işsizliğin artması ve insanların gelir seviyelerinin düşmesi, hane halklarının borçlanma kapasitelerinin azalmasına ve dünya genelinde konut sektöründe talebin daralmasına yol açmıştır (Allen-Coghlan ve McQuinn, 2020).

Pandemi döneminde konut fiyatlarında artış meydana gelmiştir. IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından hazırlanan 2020 yılı üçüncü çeyrek verilerine yönelik Konut İzleme Raporu'na göre; IMF'nin Küresel Konut Fiyat Endeksi'ne giren 60'tan daha fazla ülkenin dörtte üçünün 2020 yılında Covid-19 pandemisi dolayısıyla konut fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Raporda, konut fiyatlarında bir önceki yılın aynı dönemine göre en çok artışın meydana geldiği ülkelerden Türkiye'nin %13,19'luk artışla birinci sırada, %9,07'lik artışla Lüksemburg'un ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Söz konusu araştırma; düşük faiz oranlarının yanı sıra hükümetler tarafından sağlanan destekler, pandemi dolayısıyla pek çok sektörde insanların işlerini evlerine taşıması ve evden çalışma (home office) sistemine geçilmesi, tedarik zincirinde meydana gelen aksaklıklar neticesinde inşaat sürecinde kullanılan çeşitli parça ve girdilerin maliyetlerinin artması gibi faktörlerin konut fiyatlarında artışa katkıda bulunduğunu göstermektedir (IMF, 2021). Covid-19 pandemisinin ilk aylarından itibaren konut fiyatlarında meydana gelen artışla birlikte konut satışlarında meydana gelen azalmalar sektörde ciddi bir daralmaya neden olmuştur (Saralioğlu, 2020).

Sonuç

2019 yılı aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve bulaşıcı bir üst solunum yolu hastalığı olan Covid-19 (koronavirüs) hastalığının dünya geneline yayılması neticesinde, 2020 yılı mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid-19 pandemisinin ilan edilmesi, tüm dünyayı bir dönüm noktasına getirmiştir. Covid-19 hastalığının hızla yayılması ile sağlık ve ilaç sektörü ağır bir darbe almıştır. Dünya çapında hasta sayısında ve ölümlerde meydana gelen artış karşısında pek çok ülkede hastane kapasitelerinin yanı sıra tıbbi malzeme

ve ekipmanlar yetersiz kalmış, sağlık personeli ağır çalışma şartlarına maruz kalmıştır. Milyonlarca insanın ölümüne neden olan Covid-19 hastalığının yayılmasının önlenmesi amacıyla tüm dünya ülkeleri belirli düzeylerde önlemler almak zorunda kalmıştır. İlk olarak, insandan insana bulaşan bir hastalık olması sebebiyle insanlar arasında mesafeyi korumak için sosyal mesafe uygulamaları, solunum yolu hastalığı olması sebebiyle de maske takma zorunluluğu ile başlayan uygulamalar hastalığın yayılmasının önlenemez hale gelmesiyle zamanla yerini karantina uygulamalarına, evden çıkma yasaklarına ve en nihayetinde ülke sınırlarının kapatılması tedbirlerine bırakmıştır. Dünya çapında sağlık krizine yol açan Covid-19 pandemisi, salgını hafifletmeye yönelik devreye sokulan kapanma uygulamalarıyla bir ekonomik krize dönüşmeye başlamıştır. Hükümetlerin sokağa çıkma yasakları, karantina uygulamaları gibi tedbirleri neticesinde iş yerleri ve üretim tesisleri kapanmış, küresel ölçekte üretim büyük ölçüde sekteye uğramış ve milyonlarca insan işsiz kalmıştır. İnsanların önceliklerini değiştirmelerine neden olan Covid-19 pandemisi ile insanlar sağlıklarını koruyabilme korkusunun yanı sıra sokağa çıkma yasakları neticesinde evlerinde gerekli tüketim ürünlerini bulundurabilmenin telaşına kapılmışlardır. Marketlerin, alışveriş merkezlerinin kapanması insanları özellikle temel tüketim ürünlerini evlerinde stoklamalarına ve market raflarını boşaltmalarına neden olmuştur. Bu süreçte okulların kapanması ile pek çok ülkede uzaktan eğitime geçilmiş, sistem alt yapısı yetersiz olan ülkelere çocuklar ve gençler eğitim hizmetlerinden verimli bir şekilde faydalanamamışlardır. Otellerin, turistik mekânların kapanması ile insanlar seyahat ve tatil planlarını iptal etmek zorunda kalmışlardır.

Spor salonlarının, alışveriş merkezlerinin, tiyatro ve sinemaların kapanması ile insanlar evlerinde spor yapmaya, film, dizi, müzik ve video hizmeti sunan dijital platformlara üye olmaya, sevdikleri şarkıcı ve sanatçıları sosyal medya uygulamaları ile yakından takip etmeye başlamışlardır. Sanatçılar ise sosyal medya üzerinden yaptıkları canlı yayınlar aracılığı ile konserler düzenlemişler, sevenleri ile etkileşimlerini sosyal medya üzerinden devam ettirmişlerdir. Pandemi döneminde televizyon ve sosyal medyaya ilginin artması reklam sektörünü de etkisi altına almıştır. Her sektörün reklam harcamaları pandemi döneminde farklı düzeyde etkilenmiştir. Pandemi döneminde insanların ilgisinin arttığı eğitim, haber, bilgisayar ve teknoloji gibi alanlarda reklam harcamaları artarken; ilginin azaldığı turizm, bilim, spor gibi alanlarda reklam harcamaları azalmıştır. İnsanların pandemi döneminde evlerinden çıkamamaları, hazır giyim ve tekstil ürünlerine olan taleplerini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Covid-19 hastalığının otomotiv sektöründeki temel bileşenlerin tedarikinde kilit bir rolü olan Çin'de ortaya çıkması otomotiv sektöründeki pek çok şirketin üretim tesislerinde belirsiz sürelerle üretimlerini durdurmaları otomotiv sektörünü oldukça derinden yaralamıştır. Ülkelerin her türlü ihtiyaç malzemelerinin küresel boyutta aktarılmasını sağlayan hava ve denizyolu taşımacılığı da pandemi sürecinde ülkelerin hava sahalarını, sınır kapılarını kapatmaları ile ciddi ölçüde zarar görmüştür. Covid-19 pandemisinde iş yerlerinin kapanması sonucu işsizliğin artması, insanların gelir seviyelerinde azalmaya yol açmış ve bu durum konut piyasalarında talebi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Konut fiyatlarının artmasına karşın talepteki azalma, sektörde daralmaya yol açmıştır. Covid-19 pandemisi beraberinde getirdiği ekonomik belirsizlik ve güvensizlik ortamı finans sektörünü de etkisi altına almıştır. Hisse senedi, tahvil, döviz ve para piyasalarında fiyat dalgalanmalarının meydana gelmesi finansal daralmaları tetiklemiştir.

Covid-19 pandemisi, küreselleşmenin yarattığı birbirine bağımlılık mecburiyetinin en acımasız etkisini göstermişliktir. Gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun tüm dünya ülkeleri üzerinde gözler önüne sermiştir. Küresel ölçekte yayılan krizlerden en hafif hasarla kurtulabilmenin yolunun kendine yetebilirlik olduğunu neredeyse tüm sektörleri derinden sarsarak gösteren Covid-19 pandemisi, her sektör için değişen şartlara uyum sağlayabilen esnek politika uygulamalarının önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada Covid-19 pandemi sürecinin bireylerin, toplumların ve ülkelerin yaşamlarının önemli birer parçası haline gelen sağlık, ilaç, gıda, eğitim, üretim, tüketim, tekstil ve hazır giyim, taşımacılık ve ulaştırma, turizm, finans, otomotiv, konut, reklam ve eğlence sektörleri üzerindeki etkileri kavramsal açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmanın kapsamı dışında kalan sektörler ayrıca çalışılabilir.

Kaynakça

- A Day, S. & Aday, M. S. (2020). Impact of Covid-19 on the food supply chain. *Food Quality and Safety*, 4, 167-180.
- Ahmadi, S. E. A. & Abbadı, L. (2020). The impact of Covid-19 on connected and non-connected production lines in the automotive industry. *International Symposium* (November), 1-3.
- Akbal, H. (2020). Covid-19 pandemisinin sağlık tedarik zincirine kamçı etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 181-192.
- Akkartal, G. R. (2022). Covid 19'un küresel tedarik zincirine olan etkisi üzerine bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 4(6), 1-10.
- Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alqahtani, R. H. A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, 63, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>
- Allen-Coghlan, M. & McQuinn, K. M. (2020). The potential impact of Covid-19 on the Irish housing sector. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 8, 1-16. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-05-2020-0065>
- Altınbilek Yalçınkaya, D. & Sabuncuoğlu İnanç, A. (2021). Covid-19 pandemi döneminde kullanılan reklam çekicilikleri üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1, 70-89.
- Amed, I., Berg, A., Balchandani, A., Hedrich, S., Rölkens, F., Young, R. & Jensen, J. E. (2020). The State of Fashion 2020 Coronavirus Update. *Business of Fashion*, 1-24. Erişim Tarihi: 03.12.2023, https://cdn.businessoffashion.com/reports/The_State_of_Fashion_2020_Coronavirus_Update.pdf?int_source=article2&int_medium=download-cta&int_campaign=sof-cv19
- Arabacı, H. ve Yücel, D. (2020). Covid-19 pandemisinin Türk bankacılık sektörü üzerine etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 196-208.
- Baldwin, R. & Mauro, B.W. (2020). Economics in the Time of Covid-19. A VoxEU.org Book, Centre for Economic Policy Research, ss. 1-31.
- Baldwin, R. & Tomiura, E. (2020). Thinking Ahead About The Trade Impact Of Covid-19, Economics in the Time of Covid-19. A VoxEU.org Book, Centre for Economic Policy Research, ss. 59-71.
- Bendeković, J., Naletina, D. & Nola, I. (2015). Food safety and food quality in the supply chain. *Trade Perspectives*, 151-163.
- Bhuiyan, M. A. H. & Darda, M. A. (2022). The Covid-19 Pandemic and sustainable tourism development. *Nature Environment and Pollution Technology*, 21(4), 1913-1919.
- Birecik TSO (Birecik Ticaret ve Sanayi Odası) (2021). Covid-19 Raporu. Erişim Tarihi: 20.02.2023, <https://www.bireciktso.org.tr/dosya/yukle/2021/04/SON-HALI-COVID-RAPOR.pdf>
- Bouanba, N., Bendou, A. & Barakat, O. (2022). Covid-19 & Supply chain agility: Case of

- Moroccan small & Medium enterprises, 14th International conference of Logistics and Supply Chain Management LOGISTIQUA, 1-6.
- Bouhlal, F. & Sedra, M. B. (2022). The effect of the Covid-19 epidemic on Moroccan sectoral indices: The entropy approach. *Investment Management and Financial Innovations*, 19(4), 232-243. [https://doi.org/10.21511/imfi.19\(4\).2022.19](https://doi.org/10.21511/imfi.19(4).2022.19)
- Cappelli, A. & Cini, E. (2020). Will the Covid-19 pandemic make us reconsider the relevance of short food supply chains and local productions? *Trends in Food Science & Technology*, 99, 566-567.
- Chakraborty, I. & Maity, P. (2020). Covid-19 outbreak: Migration, Effects on Society, Global Environment and Prevention. *Science of the Total Environment*, 728, 1-7.
- Chakraborty, S. & Biswas, M. C. (2020). Impact of Covid-19 on the textile, apparel and fashion manufacturing industry supply chain: Case study on a ready-made garment manufacturing industry. *Journal of Supply Chain Management, Logistic and Procurement*, 3(2), 1-19.
- Christidis, P., Christodoulou, A., Navajas- Cawood, E. & Ciuffo, B. (2021). The post-pandemic recovery of transport activity: Emerging mobility patterns and repercussions on future evolution. *Sustainability*, 13(11). <https://doi.org/10.3390/su131163591-17>
- Cılızoğlu, G. Y., Dondurucu, Z. B. & Çetinkaya, A. (2020). Sosyal pazarlama bağlamında covid-19 salgını sürecinde GSM operatörlerinin Youtube reklamlarının analizi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(1), 280-299.
- Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W., Wang, C. & Bernardini, S. (2020). The Covid-19 pandemic. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*, 57(6), 1-24. <https://doi.org/10.1080/10408363.2020.1783198>.
- Çınar, M. & Yalçın, B. (2022). Covid-19 pandemisinin otomotiv sektörü üzerindeki etkisi: Panel veri yaklaşımı. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(1):53-65.
- Çiçek, İ., Tanhan, A., & Tanrıverdi, S. (2020). Covid-19 ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 1091-1104.
- Daniel, S. J. (2020). Education and the Covid-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Deloitte (2020). Podcast Series: Impact Of Covid-19 on Global Manufacturing. Erişim Tarihi: 26.02.2023, <https://www.deloitte.com/global/en/issues/resilience/impact-of-covid-19-on-global-manufacturing-podcasts.html>
- Deloitte Türkiye (2020). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri. Erişim Tarihi: 02.02.2023, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.html>
- Demirci, A. & Arıkan, Ö. U. (2021). Covid-19 döneminde ilaç deposu yeri seçimi: Mersin örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 28-50.
- Diñçer, Ö. & Fidan, Y. (1997). *İşletme Yönetimine Giriş*. 3. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Durak, G., Çankaya, S. & İzmirlı, S. (2020). Examining the Turkish universities’ distance

- education systems during the Covid-19 pandemic. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 14(1), 787-809.
- Ekonomist (2020). "Hyundai 'Korona' Nedeniyle Kore'deki Üretimine Ara Verdi." Erişim Tarihi: 01.12.2022, <https://www.ekonomist.com.tr/otomotiv/hyundai-korona-nedeniyle-koredeki-uretimine-ara-verdi-8897>
- Erbaş, Ö. (2020). Covid-19 döneminde kent içi toplu ulaşım kullanıcı davranışları: İstanbul örneği. *Journal of Urban Academy*, 13(3), 431-442.
- Erdem, N. & Aytekin, B. A. (2021). Covid-19 pandemisinde izleyici deneyimi: Netflix ekseninde dijital platformlara bakış. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 302-325. <https://doi.org/10.31123/akil.988565>
- Ergenç, C. (2020). 'Uluslararası Kuralları Olan, Uluslararası Stratejik Bir Sektörüz', Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Erkek, E. & Çabuk, S. N. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde toplu ulaşım sistemlerinin değerlendirilmesi. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 3(2), 17-3.
- Ersoy, H. & Ersoy, S. (2022). Covid-19 pandemisinin sağlık sektörüne etkileri ve yeni trendler. *MAS Journal of Applied Sciences*, 7(4), 827-837.
- Ertaş, M. & Yağcı, K. (2020). Understanding the effects of Covid-19 pandemic on the tourism industry. *Turizm Akademik Dergisi*, 02, 327-338.
- Ethelbhart, D., Yu, G., Razon, L. F. & Tan, R. R. (2020). Can global pharmaceutical supply chains scale up sustainably for the Covid-19 crisis? *Resources, Conservation & Recycling*, 159 (104868), 1-2.
- Fajri, M. Z. N., Muhammad, B. A. A., Umam, K., Putri, L. P. & Ramadhan, M. A. (2022). The effect of Covid-19 and sectoral financing on Islamic bank profitability in Indonesia. *Journal of Islamic Economic Laws*, 5(1), 38-60.
- Fa-Kaji, N. M., Silver, E. R., Hebl, M. R., King, D. D., King, E. B., Corrington, A. & Bilotta, I. (2022). Worrying about finances during Covid-19: Resiliency enhances the effect of worrying on both proactive behavior and stress. *Occupational Health Science*, 7, 1-32. <https://doi.org/10.1007/s41542-022-00130-y>
- Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (Covid-19) on the world economy. IESE Business School Working Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after Covid-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-14. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757748>
- ICAO (International Civil Aviation Organization) (2020). Impacts of COVID-19 Across Industries. Erişim Tarihi: 01.02.2023, <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>
- ICAO DATA (2020). Operational Impact on Air Transport. Erişim Tarihi: 22.02.2023,

- <https://data.icao.int/COVID-19/>
- IMF (2021). Global Housing Watch. Erişim: 22.02.2023, <https://www.imf.org/>
- Influencer Marketing Hub. (2020). Coronavirus (Covid-19) Marketing & Ad Spend Report. Erişim Tarihi: 02.03.2023, <https://influencermarketinghub.com/coronavirus-marketing-ad-spend-report/>
- Jaafar, M., Abdelaziz, F. B. & Maddah, B. (2021, 30 July). Effect of Covid-19 on supply chain decisions, 2021 1st International Conference On Cyber Management And Engineering (CyMaEn), ss. 1-4. <http://dx.doi.org/10.1109/CyMaEn50288.2021.9497297>
- Karagöz Taşkın, B. (2020). Tedarik zinciri risk ve belirsizlikleri: Koronavirüs pandemisi ve ortamında ilaç sektöründe risk yönetimi ve halkla ilişkiler. İletişim Çalışmaları Dergisi, 17, 107-130.
- Kaya Deniz, A. (2020). Covid-19 salgını sürecinde dijitalleşen eğlence anlayışı: Çevrim içi konserler. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 191-206.
- Kotler, P. (2020). The consumer in the age of coronavirus. Journal of Creating Value, 6(1), 12-15.
- Koyuncu, T. & Meçik, O. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye'de ekonomik büyümeye sektörel ve sektörler arası etkileri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 18(4), 112-131.
- Kuzu, A. C. (2020). 'Küresel Ekonominin Devamlılığı Denizciliğe Göbekten Bağlıdır'. Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Küçüköğlü, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye'de bankacılık ve finans sektörüne etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(42), 1269-1291. <http://dx.doi.org/10.46928/iticusbe.870711>
- Marine Deal News (2020). Covid-19 İle Birlikte Denizcilik Nereye Evrilecek? Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Mckibbin, W. & Fernando, R. (2020). Global macroeconomic scenarios of the Covid-19 pandemic. Covid Economics, 39(23), 1-58.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2020). Türkiye Uzaktan Eğitim İstatistikleriyle Dijital Dünyanın Listelerini Zorladı. Erişim Tarihi: 20.01.2023, <https://www.meb.gov.tr/Turkiye-Uzaktan-Egitim-%C4%B0statistikleriyle-Dijital-Dunyanin-Listelerini-Zorladi/Haber/21158/Tr>
- Nakıboğlu, G. (2020). Covid-19 döneminde küresel tedarik zincirlerinde yaşananlar ve dönüşüm. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 1-16.
- Okumuş, A. (2020). Covid-19'un Ulaştırma ve Lojistik Sektörüne Etkileri. Erişim Tarihi: 05.12.2023, <https://lge.ist/degerlendirme/covid-19un-ulastirma-ve-lojistik-sektorune-etkileri/>
- Oral, C. & Kıpık, E. (2019). Ulaştırma sektörünün önemi üzerine kavramsal bir yaklaşım. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 58-64.
- Önver, M. Ş. (2016, Nisan). Konut ve Konut Politikası. 1. Baskı, Türkiye IJOPEC Yayınları No:18.

- <https://erciyemedj.com/>
- Padhan, R., & Prabheesh, K. P. (2021). The economics of Covid-19 Pandemic: A survey. *Economic Analysis and Policy*, 70, 220-237.
- Patrinley, J. R., Berkowitz, S. T., Zakria, D., Totten, D.J., Kurtuluş, M. & Drolet, M.C. (2020). Lessons from operations management to combat the Covid-19 pandemic. *Journal of Medical Systems*, 44 (7): 129.
- Pehlivan, M., Kaya, A. & Keleş, S. S. (2021). Covid-19'un makroekonomik etkileri ve seçilmiş ülkelerde Covid-19 döneminde uygulanan maliye ve para politikaları. *Akademik Hassasiyetler*, 17(8), 105-135.
- Pinto, P., Hawaldar, I. T., Kemmunje, G., Rohith, B., Spulbar, C. M., Birau, F. R., & Stanciu, C. (2020). The impact of risk anomalies on the pharmaceutical sector of the Indian stock market: A comparative analysis between pharmaceutical, FMCG and IT companies. *Revista de Chimie*, 71(2), 58-63. <https://doi.org/10.37358/RC.20.2.7892>
- Rahimi, P., Islam, M. S., Duarte, P. M., Tazerji, S. S., Sobur, M. A., Zowalaty, M. E., Ashour, H. M. & Rahma, M. T. (2022). Impact of the Covid-19 pandemic on food production and animal health. *Trends in Food Science & Technology*, 121, 105-113.
- Saran, S. (2020). Challenges and opportunities in the post-Covid-19 world (Chapter 5), *Technology: Digital epiphany? Covid-19 and our tech futures*. World Economic Forum, 24-27.
- Saralioğlu, H. (2020). Covid-19 gölgesinde Türkiye'de konut satışları üzerine bir değerlendirme. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 11(55), 63-79.
- Shrestha, N., Shad, M. Y., Ulvi, O., Khan, M. H., Karamehic-Muratovic, A., Nguyen, U. D. T., Baghbazadeh, M., Wardrup, R., Aghamohammadi, N., Cervantes, D., Nahiduzzaman, K. M., Zaki, R. A. & Haque, U. (2020). The impact of Covid-19 on globalization. *One Health*, 11, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.onehlt.2020.100180>
- Sneci (2021). Covid-19: Its impact on the automotive supply chain and lessons learned. Erişim Tarihi: 27.02.2023, <https://www.sneci.com/blog/covid-19-its-impact-on-the-automotive-supply-chain-and-lessons-learned/>
- Soğancılar, N. Dereli, Z. & Sağlam Arı, G. (2022). Covid-19 salgınında gıda güvencesi: Gıda tedarik zincirlerine bağlı etkiler. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), 2333-2349.
- Sun, J., Sarfraz, M., Khawaja, K. F., Ozturk, İ. & Raza, M. A. (2022). The perils of the pandemic for the tourism and hospitality industries: Envisaging the combined effect of Covid-19 fear and job insecurity on employees' job performance in Pakistan. *Psychology Research and Behavior Management*, 15, 1325-1346.
- Şen, M. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Tekstil Firmalarının Pazarlama Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 Nedir? Erişim Tarihi: 10.03.023, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>
- Taştekin, A. (2021). İstanbul'da hazır giyim ihracatına yönelik üretim yapan işletmelerin Covid-19 pandemisi nedeniyle ortaya çıkan üretim ve tedarik sorunlarının

- incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 5(23), 116-138. <https://doi.org/10.52096/usbd.5.23.5.7>
- Taylor, C. R. (2020). Advertising and Covid-19. *International Journal Of Advertising*, 39(5), 587-589.
- Teague, M. L. & Smith, A. B. (2021). Keeping America singing: Key entertainment and music industry themes during and post-pandemic. *MEIEA Journal*. 21(1), 13-44. <https://doi.org/10.25101/21.1>
- The Guardian (2020). Bangladesh Garment Factories Reopen Despite Coronavirus Threat To Workers. Erişim Tarihi: 01.12.2023, <https://www.theguardian.com/global-development/2020/may/11/bangladesh-garment-factories-reopen-despite-coronavirus-threat-to-workers>
- Torun Kayabaşı, E. (2020). Covid-19'un tarımsal üretime etkisi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 38-45.
- TURSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi. Erişim Tarihi: 16.02.2023, <https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/arastirmalar/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi.pdf>
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2020). World Manufacturing Production: Statistics for Quarter II 2020. Erişim Tarihi: 04.02.2023, https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-09/World_manufacturing_production_2020_Q2.pdf
- UNWTO (World Tourism Organization) (2020) International Tourism and Covid-19. Erişim Tarihi: 01.02.2023, <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>
- WEF (The World Economic Forum) (2020), "The Impact of COVID-19 on the Future of Advanced Manufacturing and Production Insights from the World Economic Forum's Global Network of Advanced Manufacturing Hubs". Erişim Tarihi: 05.02.2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_AMHUB_Insight_Paper_2020.pdf
- WHO (World Health Organization) (2020). Coronavirus Disease (COVID-19). Erişim Tarihi: 01.02.2023, https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1
- Wu, J., Cai, W., Watkins, D. & Glanz, J. (2020). How The Virus Got Out. Erişim Tarihi: 03.02.2023, <https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/22/world/coronavirus-spread.html>
- Yenigün, H. (2020). Covid-19 sektörü nasıl etkiledi? Sektörel etkiler, önlemler ve öneriler. "Otomotiv Sanayi Dönüşümün Öncülerinden Olacak", TOSB Otomotiv Yan Sanayi İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Dergisi, 7(30), 1-72.
- Zeren, D. & Boynıkısa, M. (2020). Covid-19 sürecinde beşeri ilaç sektörünün sektör yöneticilerinin perspektifinden değerlendirilmesi ve pandemi sonrasına yönelik projeksiyonlar. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 1(1), 26-44.
- Zhao, Y. (2020). Covid-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 49, 29-33. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09477-y>
- Zülfikar, H., & Özmen, S. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde Ramazan Bayramı'nın

- bireylerde yarattığı tüketim algısı ve davranışları. *Intermedia International e-Journal*, 7(13), 547-558.
- Zwanka, R. J. & Buff, C. (2021). Covid-19 generation: A conceptual framework of the consumer behavioral shifts to be caused by the Covid-19 Pandemic. *Journal Of International Consumer Marketing*, 33(1), 58-67.
- Yıldırım, H. E. & Erdinç A. (2019), Endeks Etkisi: Getiri Oranlarının Endeks Değişimlerine Olan Reaksiyonunun Borsa İstanbul'da Analizi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 75, No.4, ss. 1347 – 1382.
- Bailey, E.E. & Baumol J.W. (1984), *Deregulation and the Theory of Contestable Markets*, *Yale Journal On Regulation*(1), Ss.111 – 137.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. & Kaderli, Y. (2004), Kurulan İşbirliklerinin İMKB' ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 21, ss. 43-48.
- Berk, N. (2005). *Finansal Yönetim*. İstanbul. Türkmen Kitapevi.
- Bayazıtlı, E., Kaderli, Y. & Eymen Gürel (2008), Kar Payı Dağıtma Duyurularının Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB' ye Kayıtlı Taş Toprağa Dayalı Sanayide Faaliyet Gösteren Bazı Firmalar Üzerinde Bir Olay Etüdü Çalışması, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Sayı 26, ss. 1-16.
- Bostancı, F. (2003), *Davranışçı Finans*. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi.
- Campbell, J. Y., Lo, A. W., & Mackinlay, A. C. (1997), *The Econometrics of Financial Markets*. New Jersey, Princeton University Press.
- Chi, L. C., & Tang, T. C. (2007). Impact of Reorganization Announcements on Distressed-stock returns, *Economic Modelling*, 24(5), ss.749-767.
- Çermikli, H. (2002). *Piyasa Gücü ve Firma Davranışları*, Atlas Yayın Dağıtım, Ankara.
- Decamps, J.P. & Lovo, S. (2002), Risk Aversion and Herd Behavior in Financial Markets. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021. <http://Ssrn.Com/Abstract=301962>
- Değer, A., & Ertan, Y. (2008), Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme Etkisi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss.174-184.
- Dobbins, R., Witt, S., & Fielding, J. (1994), *Portfolio Theory and Investment Management*. Oxford. England.
- Döm, S. (2003), *Yatırımcı Psikolojisi*. İstanbul, Değişim Yayınları.
- Eken, M. H. (2002), *Temel Yatırım Analizi ve Hisse Senedi Değerleme Yöntemleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ders Notları.
- Fama, E. F. (1970), *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*, *The Journal of Finance*, 383-417.
- Günel, M. (2006), *Para Banka ve Finansal Sistem*, Ankara, Yeni Dönem.
- Hull, J. C. (2002), *Options, Futures, & Other Derivatives*, New Jersey, Prentice Hall.
- Jain, P. C. (1987), The Effect on Stock Price of Inclusion in or Exclusion from the S&P 500, *Financial Analysts Journal*, 43 (1), ss.58-65.
- Jones, E., Danbolt, J., & Hirst, I. (2004), Company Investment Announcements and the Market Value of the Firm, *The European Journal of Finance*, 10(5), ss.437-452.
- Kaderli, Y. (2007), Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri

- Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü ile İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.36, ss 144-154.
- Kaderli, Y. & Demir, S. (2009), Yatırım Kararı Duyurularının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Olay Etüdü Yöntemi, SMMMO Mali Çözüm Dergisi, Sayı 91, ss. 45–65.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1974), Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases, *Science*, Vol. 185, No: 4157, ss. 1124-1131,
- Kandır, S. Y. & Soner Y. (2012), Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişikliğin Hisse Senti Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı 163, ss. 170-186.
- Karan, M. B. (2013), Yatırım Analizi ve Portföy Yönetim, 4. Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Kiyılar, M. (1997), Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi– Test Edilmesi, İstanbul, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Konak, F. & Özkahveci, E. (2021), İslami Finans Perspektifinin Finansal Piyasalara Etkisi: Katılım 50 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, ss.217-239.
- Markowitz, H. (1952), The utility of wealth, *Journal of political Economy*, 60(2), ss.151-158.
- Mutan, Oya C. & Topcu, A. (2009), Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990–2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi, SPK Araştırma Raporu, Ankara.
- Özçam, F. (1996), Teknik Analiz ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Sermaye Piyasası Kurulu, 115-116.
- Parasız, İ. & Yıldırım, K. (1994), Uluslararası Finansman ve Teori Uygulaması. Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Rabin, M. (1998), Psychology and Economics, *Journal of Economic Literature*, Vol. 36i, No. 1
- Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jaffe, J. F. (2002), *Corporate Finance*, Newyork, Mcgraw Hill. Inc.
- Sakarya, Ş. (2009), İmkb Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, ss. 147–162.
- Shah, S.Z.Ali., Hasan M. & Muhammad S. A. (2007), Impact of Macroeconomic Announcement on the Stock Prices: An Empirical Study on the Pakistani Stock Market, *The Business Review*, Cambridge, Vol. 9, No. 1, December.
- Sharpe, W. F. (1963), A Simplified Model for Portfolio Analysis. *Management Science*, 9(2), ss.277-293.
- Taner, B. & Akkaya, C. (2009), Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler, Ankara, 2009.
- Thaler, R. (1980), Toward A Positive Theory of Consumer Choice, *Journal of Economic Behavior and Organization* 1.
- Tong, L. (2010), Event Study Analysis of Share Price and Stock Market Index Data, Department

of Computing Science and Mathematics, University of Stirling.

Tufan, E. (2008), Davranışsal Finans, Ankara, İmaj Yayıncılık.

Turan, Ş. (2010), Davranışsal Finans Perspektifinden Döviz Piyasasında Etkin Piyasalar Hipotezinin Test Edilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.

Silvia Naef (Çev. Can Belge), İslam'da "Tasvir Sorunu" Var Mı? (Ayrıntı Yayınları, 2018)

Nail Elhan | ORCID 0000-0002-5058-0280 | nail.elhan@gmail.com

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Geliş Tarihi	12.01.2023
Kabul Tarihi	25.05.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Yazar Katkı Oranları	%100
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Silvia Naef (Translated by Can Belge), Is There a “Depiction Problem” in Islam? (Ayrıntı Publications, 2018)

Nail Elhan | ORCID 0000-0002-5058-0280 | nail.elhan@gmail.com

Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Date of Submission	12.01.2023
Date of Acceptance	25.05.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethical Statement	
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Author Contribution Rates	100%
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Danimarka'da yayımlanan Jyllands Posten adlı gazetenin 2005 yılında yayımladığı Hz. Muhammed içerikli karikatürler krize neden olmuştur. Gazetede, "Hz. Muhammed'i Nasıl Biliyorsunuz" sorusu etrafında çizilen karikatürler, peygambere hakaret ettikleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu olaydan sonra gazete yönetimi ve çizerlerine yönelik tehditler olduğu ifade edilmiştir. Benzer bir olay 2015 yılında Fransa'da da yaşanmış ve Charlie Hebdo adlı mizah dergisinde yayımlanan benzer içerikli bir karikatür nedeniyle derginin ofisine yapılan silahlı saldırı sonucu çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Müslümanların tepkisine yol açan bu olaylar, karikatürlerin saldırgan tavırları ile ilgilidir ve bu karikatürlerin Müslüman coğrafyanın dışında ortaya çıkması, yaşanan krizlerin önemli bir tetikleyicisi olmuştur. "Peygamberin tasviri yapılabilir mi?" sorusu etrafında şekillenen gündem, tasvirin olup olamayacağı yönünde İslam içerisinde bir tartışma üretmekten daha çok, amillerin farklı dinden olması hasebiyle doğrudan dine bir saldırı olarak algılanarak gündeme bu şekilde yön vermiştir. Benzer bir tartışma, 2015 yılında ilk olarak İran'da gösterime giren İranlı yönetmen Mecid Mecidi'nin Muhammed: Allah'ın Elçisi filmi ile gündeme gelmiştir. Peygamberin çocukluk ve gelişim dönemlerinin konu edildiği filmde, peygamberin çocukluk dönemleri için kullanılan görseller, yine "Peygamberin tasviri yapılabilir mi?" sorusu etrafında tartışmalara neden olmuştur.

Fransalı yazar Silvia Naef, orijinal adı Ya-t-il Une "Question de L'image" en Islam? olan ve Türkçeye Can Belge tarafından İslam'da "Tasvir Sorunu" Var Mı? başlığıyla tercüme edilen eserinde, bu soruya daha bütüncül bir açıdan yaklaşmakta ve İslam'da tasvir konusunu birincil kaynaklar üzerinden incelemektedir. Kitap, orijinal adı ile 2004 yılında basılmıştır. Türkçe tercümesine yapılan eklerle orijinalinde bulunmayan ve yukarıda belirtilen Danimarka ve Fransa'daki gelişmeler kitaba eklenmiştir.

Yazarın tasvirler olarak ele aldığı, insanlar ve hayvanlar gibi ruha sahip olan canlılar olup, bitkiler ve cansız nesnelere bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Tanrı da insani duygularla kavranmadığı için tasvir edilemez bir varlık olarak kitabın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Yazar, kitabın ilk bölümünde İslam'da tasvir olup olmadığı konusundaki araştırmasını İslam'ın temel kaynaklarından Kuran ve hadislerle bakarak başlatmakta ve dini düşüncenin oluşum sürecinde ilahiyatçıların konuya ilişkin görüşlerine yer vermektedir. Yazara göre, Kuran'da tasvirin doğrudan ele alındığı bir bölüm bulmak oldukça zordur. İslamiyet'ten önce Arap Yarımadası'nda heykelciklerle tasvir edilen putlara tapılmakta idi. İslam'ın gelişi ile beraber ise putlara tapmaya karşı önemli bir mücadele başlatıldığı görülmektedir. Ancak putlarla mücadele, İslam'dan önce de karşımıza çıkmaktadır. İlk tektanrıci olan İbrahim Peygamber'in, halkını put yapımı ve putlara inanma konusunda uyardığı ve putlara karşı bir mücadele içerisine girdiği bilinmektedir. Bu minvalde Kuran'da geçen ifadeler, putperestlikle mücadelenin İslam'daki merkezi konumunu ve önemini göstermektedir. Öyle ki, Enbiya Suresi'nde geçen ifadelerde İbrahim'in putları kırdığı bir anlatı bulunmaktadır. Enbiya Suresi'nin ilgili 55 ve 59. ayetleri şu şekildedir: "Onlar da, bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?"

diye sordular (55). İbrahim şöyle cevap verdi: "Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır; ben de buna şahitlik edenlerdenim" (56). Sonra içinden şöyle geçirdi: "Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!" (57). Onlar gidince, İbrahim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı (58). Dönüp durumu gören putperestler, "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir" dediler (59). Ancak Naef'e göre Kuran'da temel olan argüman tasvir karşıtlığı değil, put karşıtlığıdır. Diğer bir ifadeyle, Kuran, yasaklanan eylemler arasında putlardan bahsetse de, doğrudan karşı çıkılan tasvirler değil, yaratıcıya şirk koşulmuş olarak görülen putlardır. Örneğin, Maide Suresi'nin 90. ayeti, dikili taşları içki ve kumar ile birlikte şeytanın işi olarak görmüş ve onlardan kaçınılmasını emretmiştir.

Yazarın Kur'an'da doğrudan geçmediğini iddia ettiği tasvir konusu hadislerde ise karşımıza çıkmaktadır. Hadislerde, Sünni ve Şii olmak üzere iki farklı yorum öne çıkmaktadır. Sünnilerde 9. ve 10. yüzyıllarda yazılmış altı külliyyat, Şiiilerde ise 10. ve 11. yüzyıllarda yazılmış dört külliyyat öne çıkmaktadır. Sünnilerin peygamberin sözlerini esas almalarından farklı olarak Şiiiler, peygamberin sözlerinin yanı sıra imamlarınkini de esas almaktadırlar. Yazar bu konuda tasvirler üzerine iki farklı yorum getirildiğini aktarmaktadır. Bunlardan ilki, tasvirlerin necis oldukları ve ibadete uymadıkları üzerinedir. Buna göre, Sünni hadis yorumları tasvirleri pis olarak düşündüklerinden dolayı buldukları yeri kirlettiklerini ve bu yerlerde de ibadet edilemeyeceğini belirtmektedirler. Bu hususta Taberi ve Buhari'den örnekler sunulmaktadır. Taberi'ye göre peygamber, belirli bir yerde bulunan putlar çıkarıldıktan sonra oraya girmekte ve ibadetini yerine getirmektedir. Buhari ise peygamberin içerisinde köpek ve tasvir bulunan evlere melek girmez dediğini aktarmaktadır. Yine Buhari, namaz kılarken dikkatini dağıttığı gerekçesiyle peygamberin figüratif tasvirleri kaldırttığını aktarmaktadır. Şii yorumlarında ise pis olan şeylere dışkı da eklenmektedir. Naef'e göre bu yorumlar açık bir şekilde putperestliğe dönüş korkusundan kaynaklanmakta olup, ibadet edilen yerde tasvirin bulunması değil, tasvirin bir ibadet nesnesi olarak kullanılması reddedilmektedir. Ancak, belirli istisnalar da mevcuttur. Tasvirin yerleştirildiği mekân ya da üstüne konulduğu şey, o tasvirin haram mı helal mi olduğunu tayin etmektedir. Buna göre, bir suretin tasviri bir yerde asılı veya yüksekte bulunuyor ise kabul onaylanmamaktadır. Üzeri örtüldüğünde ya da yere konulduğunda ise kabul edilebilir bir hal almaktadır. Çünkü yerde yatan ya da üzeri örtülü olduğu için görünmeyen nesnelere ibadet edilememektedir.

Tasvirler üzerine yazarın getirdiği ikinci yorum ise tasviri yapanların Tanrı'ya karşı kibre kapıldıkları üzerinedir. Buna göre canlı tasviri yapmak, kendini Tanrı ile eşdeğer görmek olarak yorumlanmaktadır. Ruh taşıyan varlıklar ortaya çıkarıldığı takdirde resim yapmak cehennemlik iştir; buna karşılık, insan ya da hayvan hayatını taklit etmedikçe resim yapmak caiz olarak görülmektedir. Bu yorum, hem Sünni hem de Şii hadislerinde benzer ve yakın bir anlam taşımaktadır. Genel bir ifade ile Şiiiler ve Sünniler arasında kitabi açıdan bir fark bulunmamaktadır. Ancak, bu hususta da belirli istisnalar mevcuttur. Örneğin canlı hayatını temsil etmeyen her şey, hayati işlevleri kısıtlanarak veya kimi

uzuvları kaldırılarak tasvir edilebilir. Bu bağlamda, Müslümanların insan tasvirlerinde insanların kafalarını koparmaya (kafa ile vücut arasında boşluk bırakarak veya kafa ile vücut arasını keskin bir şekilde belirterek) özen gösterdikleri görülmektedir.

Dini kaynaklardan bilgiler verdikten sonra, yazar tasvirin hoş karşılanmamasına ilişkin üç ilke öne sürmektedir. Bunlar yeniden putperestliğe dönme korkusundan dolayı putlara tapınmanın yasak olması, pislik kavramı ve Tanrı'nın yaratma gücüne göz dikmeme ve kendini yaratıcı rolüne sokmama gerekliliğidir. Bunlara ek olarak, tasvirlerin lüks bir yaşamın göstergesi olarak görülmeleri sebebi ile tevazu bir yaşam sürmeleri buyurulan Müslümanların yaşam tarzına uygun olmadığı da düşünülmektedir. Zira peygamber de lüksten kaçınan ve mütevazı bir hayatı olan bir Müslüman olarak görülmektedir. Bu kapsamda, gümüş yemek tabağı, nakışlı örtü ve gösterişli mekân ve halının yanı sıra tavanda ya da duvarda asılı hayvan resimleri lüks sayılmaktadır (vurgu Naef'e aittir).

İkinci bölümde, İslam'ın yayılmaya başladığı ilk yıllardan başlayarak Orta Doğu, Anadolu ve İran'da yapılan figüratif tasvirleri ele alınmakta ve bu tasvirlerin İslam ile uyumluluğu üzerinde durulmaktadır. Hat sanatı ve minyatür bu bağlamda en önemli figüratif tasvirler olarak ortaya çıkmaktadır. Hat, kutsal sanat alanında Hristiyanlıkta resmin tuttuğu yerle mukayese edilebilir bir yer işgal etmektedir. Bu sanat, Emeviler, Abbasiler ve Fatımiler gibi Arap hanedanlıklarından, İran ve Osmanlı'ya kadar önemli bir faktör olmuştur. İlk Arap hanedanlıklarının İslam Devleti'nin başkentini Arap yarımadasından Suriye'ye ve daha sonra Irak'a taşımaları ile birlikte yeni gittikleri yerlerdeki medeniyetlerle iç içe olmaları, sanatsal üretimlerinde de etkisini göstermiştir. Yazara göre bu yeni hanedanlıklar, taşıyıcısı oldukları yeni din ve iktidarın tanınmasını istemişlerdir ve bu amaçla güzellik ve şıklıkta eskileri geçecek binalar inşa etmişlerdir. Yazar örnek olarak Kudüs'teki Kubbet'üs Sahra ve Şam'daki Emevi Camii'ni vermektedir. İran ise yazarın gözündeki figüratif anlayışta özgün bir mucize olmuştur. Minyatür sanatı, İran vasıtası ile gelişmiştir. Başka medeniyetlerin teknik ve sanatını benimseme ve geliştirmedeki becerisi, İslamlaşma sürecinde kaybetmediği 'milli' geleneği ve sanatı destekleyen hanedanların varlığı, İran mucizesinin sebepleri olarak anılmaktadır. Osmanlı Devleti ise resimli tarihçiliği kullanmıştır. Padişahların ve paşaların yaptırılan portreleri, halkın tepkisine karşı uzun süre saklanmıştır. II. Mahmud'un hükümdarlığı sürecinde portresini kışlalara astırması halkın tepkisine yol açmıştır. Ancak yazara göre İslam devletlerinin kullandığı figüratif tasvirler, hakikati yansıtmaktan daha çok hakikatin ötesinde bir dünya yaratmaya çalışmaktadır. Yazar bu noktada Alexandre Papadopoulou'nun "gerçeğe benzemezlik ilkesi"ne başvurmuştur. Buna göre, Müslümanlar canlı varlıkların resmedilmelerinin yasaklanmış olmasının bir sonucu olarak geliştirdikleri estetik anlayış ile hakiki olanın illüzyonunu yeniden yaratmışlardır.

Son bölüm ise modern çağda Müslümanların modernitenin ürünleri olan resimle, fotoğrafla, sinemayla ve heykelle din arasındaki tavırları üzerinde durmaktadır. 1800'lü yıllara kadar ibadet pratiklerine girmeyen, daha çok sarayların duvarlarında ya da el yazması eserlerde karşılaşılan figür ve tasvirler, 19. yüzyıl ile birlikte İslam dünyasının özel

ve kamusal tüm alanlarına yayılmıştır. Sinema, televizyon, fotoğraf gibi icatlar vesilesi ile tarihi kişiliklerden, din adamları ve devlet yöneticilerine kadar çoğu şahsiyetin tasvir edildiği görülmüştür. Günümüzde din adamlarının tasviri reddeden tutumlarına karşın, dini uygulamaların en katı olduğu ülkelerde bile tasvirin ne kadar popüler olduğuna bakarak bu karşı çıkışların etkilerinin oldukça dar olduğu söylenebilir. Yazar bu noktadan hareketle, tasvire karşı cephe alan din adamlarının ve Müslümanlığı fiziki görünümüne indirgeyen oryantalist bakış açısının birbirlerinden farklı olmadıklarını göstermeye çalışmaktadır.

Kitap içerisinde İslamiyet'in tasvire yönelik tutumu diğer tek tanrılı dinlerle de mukayese edilmektedir. Bu hususta İslam ile Yahudilik arasında büyük benzerlikler olduğu iddia edilmektedir. Naef, tüm tek tanrılı dinlerin tamamlayıcısı olduğu iddiasında olan İslam'ın tasvire olan şüpheli bakışının aslında Tevrat'ın ruhundan geldiğini söylemektedir. İslam'a benzer bir şekilde, Tevrat'ın bazı yorumlarında, tapınaklarının zeminine suret temsilleri ve tasvirler olan mozaikler koyabilirsiniz, ama onlara secde edemezsiniz emredildiği söylenmektedir. Hristiyanlığın ise özel koşullar içerisinde geliştiği söylenmektedir. İsa'nın ve Meryem Ana'nın resimleri zamanla Roma imparatorunun yerini almışlardır ve tıpkı imparator tasvirleri gibi imparatorluğu koruyacak unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir. Başka bir ifadeyle, İsa'nın hem insan, hem de Tanrı olması sadece dini değil, aynı zamanda siyasi ve kimlikel bir durum olmuştur.

Eserin önemli bir konuyu ele almasına rağmen özellikle birinci bölümde konu ile ilgili literatürden yeteri kadar faydalanmadığı düşünülmektedir. Yazar, doğrudan Kur'an'ı ve Buhari, Taberi ve Kuleyni gibi Sünni ve Şii hadis külliyatlarını kullanmaktadır. Bu kaynaklar konuya ilişkin doğrudan bilgi verseler de konu hakkında yapılan bilimsel çalışmaların eserde yeterince kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, tasvir tartışması konusunda sert bir tutum benimseyen dini grupların ve devletlerin özellikle 19. ve 20. yüzyıllardaki fiili uygulamaları eserde yeterince ele alınmaması nedeniyle eseri zayıflattığı kanaati edinilmiştir.

Sonuç olarak, İslam'ın tasvir karşısındaki tavrının tartışılmaz bir şekilde tektanrıcılıkla uyum içerisinde olduğu, ama bunun tarihsel olarak bir probleme yol açtığı iddia edilmektedir. Kur'an'a göre tasvirler açık bir şekilde reddedilmezken hadislerin dini tasvirler konusunda daha katı bir tutum taşıdığı görülmektedir. Tasvirin hoş görülmemesi, başka bir Tanrı'ya tapınma korkusu ile ilişkilendirilmektedir. Tasvir sorunu, özellikle modern İslam dünyasında çelişkilerden başka bir şey ortaya çıkarmıyor gibi görünmektedir ve Naef, tasvirin varlığının İslam için bir sorun teşkil etmediğini iddia etmektedir. Bu bakımdan tasvir, İslam'ı normatif metinlerden anlamaya çalışan bir "19. yüzyıl Batı icadı" olarak tanımlanmaktadır. Kitap, gündemde olan ama fazla tartışılma ortamı bulamayan tasvir konusunu dini kökenleri bağlamında ele alması ve modern dönem uygulamalarını bu kapsamda değerlendirmesi açısından literatüre önemli bir katkı sunmuştur ve tasvir konusunda yeni tartışma alanları açılması konusunda kaynak olabilecektir. Bu bakımdan Türkçeye kazandırılmış olması olumludur.